

# ท่านอาจารย์พุทธทาส ในฉานะครุ



วิมลวรรณ ดินทรกำแหง

**ท**่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู  
บรรยายเล่าโดยอุบาสิกาวิญจนาอินทร-  
กำแหง เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘  
ณ สวนโมกขพลาราม อันเนื่องในงาน  
ปาฐกถาพุทธทาสภิกขุมหาเถระ ครั้งที่ ๒  
ซึ่งจัดขึ้นทุกปี ในช่วงของวันคล้ายอายุของ  
ท่านพุทธทาสภิกขุ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ  
รำลึกถึงท่านพุทธทาสภิกขุและคุณูปการ  
ของท่านเพื่อศึกษาบททวนค้นคว้าปรับปรุง  
ประยุกต์หลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธ-  
ศาสนาตามแนวทางที่ท่านพุทธทาสภิกขุ  
ให้และปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้ และเพื่อ  
ส่งเสริมและเผยแพร่บุคคลผู้มีผลงาน  
ที่สอดคล้องประสานต่อปณิธานทั้งสามประการ  
ของท่านพุทธทาสภิกขุ



ทำเนียบราชบัณฑิตยสถาน  
กรมราชบัณฑิตยสถาน

ทำเนียบราชบัณฑิตยสถาน  
กรมราชบัณฑิตยสถาน

# ท่านอาจารย์พุทธทาส ในฐานะ คีรี

อุบาสิการัฐจวน อินทรกำแหง  
พิมพ์แจกเป็นธรรมะบรรณาการ  
ในวันล้ออายุ เจ้าประคุณท่านอาจารย์พุทธทาส  
แห่งสวนโมกขพลาราม อ.ไชยา  
จ.สุราษฎร์ธานี  
วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๕  
เพื่อนอบน้อมถวายบูชาพระคุณ  
ของเจ้าประคุณท่านอาจารย์พุทธทาส  
ด้วยความกตัญญูทุกเวทีจากใจของศิษย์

๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๑๖ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๑๗ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๑๘ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๑๙ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๐ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๑ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๒ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๓ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๔ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๗ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๓๐ ธันวาคม ๒๕๓๕  
๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๕

# ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะ“ครู”

## รัญจวน อินทรกำแหง

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๔๗๔-๗๐๕๒-๐๘-๕

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ธันวาคม ๒๕๓๘

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

๘/๒๓ ซ.บ้านช่างหล่อ ถ.พรานนก บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๔๑๑-๓๗๗๔, ๔๑๒-๐๕๒๖, ๔๑๒-๐๗๔๔

บรรณาธิการบริหาร รุติมา คุณดิทรานนท์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ ไอดา อรุณวงศ์

เลขานุการ/พิสูจน์อักษร รัชนี เจียรนนทนา

ประสานงานการผลิต สุพจน์ ศรีไสยเพชร

การตลาด วันนพ แก้วบุญเรือง

แบบปก พิบูลย์ หัตถกิจโกศล

จัดรูปเล่ม BLUESPRINT

พิมพ์เนื้อใน เรือนแก้วการพิมพ์ โทรศัพท์ ๔๑๑-๑๕๒๓, ๔๑๒-๖๕๕๒

จัดจำหน่าย บริษัท เคล็ดไทย จำกัด โทรศัพท์ ๒๒๕-๕๕๓๖-๔๐

วันหนึ่ง ๆ มีการทิ้งขยะทั่วประเทศไม่น้อยกว่า ๓๐,๐๐๐ ตัน ในจำนวนนี้ร้อยละ ๒๐ เป็นขยะจากกรุงเทพมหานคร อีกร้อยละ ๒๖ เป็นขยะที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลและสุขาภิบาลทั่วประเทศ นับวันขยะจะเพิ่มขึ้น แต่ที่ทิ้งขยะกลับมีน้อยลง และหาได้ยากขึ้นทุกที ทางออกจึงอยู่ที่การลดปริมาณขยะ โปรดช่วยกันนำวัสดุมาใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ก่อนที่จะทิ้งลงขยะ ทั้งโดยการนำกลับมาใช้ใหม่ ซ่อมแซมแทนที่จะซื้อใหม่ และสนับสนุนให้มีการรีไซเคิล



# ท่านอาจารย์พุทธทาส

## ในฐานะ คิฐ

รัฐจวน อินทรกำแหง



มูลนิธิธรรมศาสตร์

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ ๒๕๒๕

๒๕๒๕



มูลนิธิส่งเสริมศิลปวิทยา

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔  
เลขที่อนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔

กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖  
เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

### คณะกรรมการ

- |                                 |                         |
|---------------------------------|-------------------------|
| ๑. นายอุดม เย็นฤดี              | ประธานกิตติมศักดิ์      |
| ๒. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์         | ประธานกรรมการ           |
| ๓. นายปวย อึ้งภากรณ์            | รองประธานกรรมการ        |
| ๔. นายชาญวิทย์ อร่ามฤทธิ์       | กรรมการற்றுญญิก         |
| ๕. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์          | กรรมการที่ปรึกษากฎหมาย  |
| ๖. นางสาวรสนา ไทลิตระกุล        | กรรมการผู้จัดการ        |
| ๗. นางสาวอรศรี งามวิทยาพงศ์     | กรรมการผู้ช่วยผู้จัดการ |
| ๘. พระไพศาล วิสาโล              | กรรมการ                 |
| ๙. นายกรรณา กุศลลาสัย           | กรรมการ                 |
| ๑๐. นายเกษมสันต์ วีระกุล        | กรรมการ                 |
| ๑๑. นายนริศ ชัยสูตร             | กรรมการ                 |
| ๑๒. นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช     | กรรมการ                 |
| ๑๓. นายประกอบ คุปรัตน์          | กรรมการ                 |
| ๑๔. นายแพทย์ประพจน์ ภาตราภาค    | กรรมการ                 |
| ๑๕. นายแพทย์ประเวศ วะสี         | กรรมการ                 |
| ๑๖. นายพิภพ ธงไชย               | กรรมการ                 |
| ๑๗. นายสรรพลสิทธิ์ คุ้มประพันธ์ | กรรมการ                 |
| ๑๘. นายอุทัย ดุลยเกษม           | กรรมการ                 |
| ๑๙. นางสาวจิตติมา คุณติรานนท์   | กรรมการเลขานุการ        |
| ๒๐. นางสาวสิริวรรณ นิจเจริญ     | กรรมการผู้ช่วยเลขานุการ |

มูลนิธิโกลด์คิมทองจัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นเตือน และสนับสนุนให้บุคคลมีความเสียสละเพื่อสังคม มีอุดมคติ เป็นผู้บำเพ็ญหน้าที่ถูกต้อง ตามแบบอย่างของครูโกลด์ คิมทอง ผู้สูญเสียชีวิตเมื่อปี ๒๕๑๔ ขณะอุทิศตนเป็นครูอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

กราบหมัสการพระคุณเจ้าที่เคารพ ธรรมสวัสดิ์แต่มีมิตรสหาย  
ในธรรมทุกท่าน

หัวข้อที่จะเป็นการบรรยายเล่าในคำวันนี้ เชื่อว่าทุกท่านย่อม  
เข้าใจแล้วว่า ไม่ใช่เป็นการบรรยายในเชิงวิชาการ จึงใช้คำว่า บรรยาย  
เล่า ผสมกันไป บรรยายบ้าง เล่าบ้าง เพื่อให้เรามีความรู้สึกเป็นกันเอง  
และไม่ห่างไกลกันจนเกินไป นั้นเป็นประการหนึ่ง และอีกประการ  
หนึ่ง ก็รู้สึกว่าจะจะกล่าวถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ไม่ว่าจะใน  
ฐานะใดก็ตาม โดยเฉพาะในฐานะของศิษย์ผู้หนึ่งนั้น ย่อมไม่เป็นการ  
ง่ายเลย และก็ยังไม่ง้อจที่จะกล่าวเป็นเชิงวิชาการด้วย เพราะฉะนั้น  
จึงขอใช้ว่าบรรยายเล่า แต่อย่างไรก็ตาม ก็ขอประทานอภัยไว้ล่วงหน้า ๓ เรื่อง เรื่องแรกก็คือว่า การที่จะกล่าวบรรยายเล่าถึงเจ้าประคุณ  
ท่านอาจารย์ในฐานะครุ นั้น ต่อให้ใช้เวลาทั้งคืนมาพูดบรรยาย ก็คงไม่  
หมด มีมากเหลือที่จะพรรณนาได้ในการที่จะกล่าวถึงท่านอาจารย์ใน  
ฐานะครุ ยิ่งกล่าวด้วยความรู้สึก ด้วยสติปัญญาของดิฉันคนเดียว ก็  
คงจะมีตกหล่นเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นในประการนี้ ก็จะขอฝากให้  
มิตรสหายในธรรมทุกท่านได้โปรดเพิ่มเติมเอาเองด้วย จากความรู้ จาก  
ประสบการณ์ที่ท่านได้ประสบ จากการที่ท่านได้ผ่านมาเป็นลูกศิษย์  
ของท่านอาจารย์ นั้นเป็นประการ ๑ ที่ขออภัยล่วงหน้า

ประการที่ ๒ ที่ต้องขอภัยก็คือว่า เมื่อบรรยายเล่าถึงเจ้าประคุณ ท่านอาจารย์ในฐานะครู ดิฉันในฐานะศิษย์ผู้หนึ่ง ก็คงยากที่จะหลีกเลี่ยงไม่เอ่ยถึงตัวเองบ้าง แต่การที่จะต้องมีการมีส่วนตัวของดิฉันเข้าไปเกี่ยวข้องบ้างนั้น ก็ขอเรียนด้วยความจริงใจว่า ไม่ใช่เป็นการตั้งใจที่จะยกย่องกล่าวถึงตัวเอง ว่ามีโอกาสได้รับการสั่งสอนอบรมอะไรจากท่านอาจารย์เป็นการเฉพาะ แต่เพื่อที่จะให้เป็นตัวอย่างที่จะประกอบการบรรยายเล่าเท่านั้น และก็ขอประทานอภัยประการที่ ๓ ก็คือว่า ถ้าหากว่ามีตรสหายในธรรมฟังแล้ว รู้สึกว่าการบรรยายเล่าในคืนนี้ค่อนข้างจืดและไม่เต็มอิมในความรู้สึกของท่าน ก็โปรดอภัยให้แก่สังฆารที่กำลังคร่ำคร่าและกำลังเข้าสู่วัยชราด้วย

ที่นี้ในการที่เราจะพูดถึง ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู ดิฉันจะขอพูดในประเด็นใหญ่ว่า ประเด็นในฐานะครูนั้นก็คือ **ครูผู้ยกวิญญาณของศิษย์** เราจะเจาะเข้าไปที่ประเด็นนี้เท่านั้น เพราะหน้าที่ของผู้เป็นครูนั้นไม่ว่าครูทางโลกหรือครูทางธรรม งานหนักของครูและเป็นงานหลักของครูที่ครูทุกคนจะต้องทำ ก็คือการยกวิญญาณของศิษย์ และคำว่าวิญญาณในทางพระพุทธศาสนานั้น ทุกท่านก็ทราบแล้วว่าหมายถึงสติปัญญา ในฐานะของครู มีหน้าที่จะยกสติปัญญา ก็คือขัดเกลาอบรมปลูกฝังและเพิ่มพูนพัฒนา ให้สติปัญญาของลูกศิษย์ ที่อาจจะเหลาไปบ้าง ฉลาดน้อยไปบ้างหรือพูดตรงๆ คือ อาจจะโง่ไปบ้าง ให้มีความเฉลียวฉลาดขึ้น จะเฉลียวฉลาดในหนทางใด เราก็คงจะได้พูดกันต่อไป เพราะฉะนั้นในที่นี้ **ครูคือผู้ยกวิญญาณของศิษย์** เมื่อรำลึกถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์แล้ว ไม่มีแง่อื่นที่จะนึกถึงท่าน นอกจากว่าเราได้รับการยกวิญญาณ ก็คือการยกสติปัญญาที่ค่อนข้างเขลา ที่ไม่ได้เรื่องไม่ได้ราว



ให้เป็นสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดแหลมคม และรู้จักกู่ทางในการที่จะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องต่อไป

เมื่อจะพูดถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์ในฐานะผู้ยกวิญญาณของศิษย์ เพื่อให้มองเห็นชัดเจนว่า การยกวิญญาณหรือยกสติปัญญานั้นยกกันอย่างไร ดิฉันก็ต้องขออนุญาตที่จะกล่าวถึงตัวเองเป็นตัวอย่าง เพราะว่าถ้าจะไปกล่าวถึงท่านผู้อื่นก็ไม่รู้จักคุ้นเคยดี แล้วเรื่องของตัวเองนี่มันประจักษ์ดี นั่นก็คือนึกย้อนไปว่า เมื่อดิฉันมาสวนโมกข์ในครั้งแรกนั้น วิญญาณของดิฉัน คือสติปัญญาของดิฉันนี่มันเป็นอย่างไร อยู่ในระดับไหน แล้วมันโง่หรือมันฉลาด แล้วมันควร จะได้รับการพัฒนาขัดเกลาในเรื่องสติปัญญานี้ ในหนทางใด มากน้อยเพียงใด ดิฉันก็ย้อนกลับมานึกถึงตัวเองว่า ในตอนที่เรายังอยู่ในทางโลกนี้ เราเป็นคนโง่หรือฉลาด ย้อนถามตัวเองข้อแรกก็ตอบตัวเองว่า เราก็เป็นคนฉลาดคนหนึ่งเหมือนกัน ใคร ๆ เขาก็ยกย่องว่าเป็นคนเล่าเรียนหนังสือดี ได้รับปริญญาเหมือนอีกหลาย ๆ คนในโลกนี้ แล้วทำการงานก็มีความสำเร็จในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะป็นงานส่วนตัวในทางราชการ หรืองานสาธารณะก็ได้รับความสำเร็จ เพราะฉะนั้นเมื่อมองดูตัวเอง ก็อดจะมีความภาคภูมิใจนิด ๆ ไม่ได้ เรายังก็เป็นคนฉลาดคนหนึ่งเหมือนกัน เป็นคนที่มีความสำเร็จในชีวิตคนหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งดิฉันเชื่อว่าความรู้สึกอย่างนี้ จะเหมือนกับมิตรสหายในธรรมที่หนึ่ง อยู่ที่นี่เป็นส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ที่ได้ทำงานแล้ว เพราะเหตุว่าสามารถที่จะตั้งหลักฐานของครอบครัวบ้านเรือน สามารถที่จะมีรายได้เลี้ยงตัวเอง และเลี้ยงเพื่อนฝูงมิตรสหายได้อีกด้วย ถ้าไม่เรียกว่าเป็นคนฉลาด แล้วจะทำอย่างนี้ได้หรือ

ฉะนั้นในระหว่างที่ดิฉันมีชีวิตอยู่ในทางโลก ก็อดที่จะภาคภูมิใจ

ใจไม่ได้ และในความภาคภูมิใจในขณะนั้น ก็นึกแต่เพียงว่า เรายังก็เป็นคนเก่งเหมือนคนอื่นเขา เป็นคนดีเหมือนคนอื่นเขา แล้วก็เป็นคนที่มีความสำเร็จ ทำอะไร ๆ ได้เหมือนคนอื่นเขา บางทีก็มีความทงนงนิด ๆ ว่า บางที่ยังดีกว่าคนอื่นอีกหลาย ๆ คนเหมือนกันนะ แล้วในขณะที่เดียวกันก็ก้มหน้าก้มตาทำไป จากงานนี้ไปงานโน้น จากงานโน้นไปงานนั่น เรียกว่าซุลมุนอยู่ตลอดเวลา โดยถ้าหากจะถามตัวเองว่า นี่เรากำลังทำอะไร ซึ่งมีหลายครั้งที่ดิฉันถามตัวเอง เมื่อเวลาที่มีมันเกิดความเหนื่อยขึ้นมามาก ๆ เคยไหมคะ เราจะถามตัวเราเองว่า นี่เรากำลังทำอะไรนะ ที่กำลังซุลมุนวุ่นวายอยู่นี้กำลังทำอะไร แล้วเหมือนดิฉันไหมคะ ไม่ได้คำตอบ คือไม่ได้คำตอบที่ชัดเจน มันก็มีหรือคำตอบว่า กำลังทำงาน กำลังทำโครงการนั้นโครงการนี้ กำลังช่วยเหลือใครหรือกำลังหาเงินหาทอง มันตอบได้แค่นี้ แต่มันไม่ชัดเจน และมันซุลมุนจนกระทั่งไม่มีสติที่จะนึกอย่างใคร่ครวญว่ากำลังทำอะไรอยู่ มีแต่ทำไป ๆ

ถ้าหากว่า ในขณะที่ทำไป ๆ นั้น มันมีความเย็น ความสบายในใจ ไม่มีความรู้สึกร้อนรนเกลือกกลิ้ง ทุรนทุราย มันก็ดีนะคะ มันก็เป็นธรรมดา แต่มันไม่ใช่อย่างนั้น ในขณะที่กำลังซุลมุนอะไรต่าง ๆ อยู่ นั้นมันมีจิตใจดิ้นรนกระวนกระวาย อยากโน้นอยากนี้โดยไม่รู้ตัว และที่สำคัญก็คือ ไม่ทราบเลยว่าในขณะที่ทำอยู่อย่างนั้นนะ กำลังถูกผลัก อะไรผลัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอยาก ความยึด มันผลัก โลก เอาให้มาก ทำให้มาก บางทีก็ไม่หวังเงินทองหรอก แต่อดไม่ได้ที่จะให้เขาชม อยากจะมีชื่อเสียง อยากจะมีเกียรติยศ อยากจะได้ชื่อว่าเป็นคนเก่ง เรายังก็ไม่ใช้ความโลภ ตอนนั้นดิฉันก็ไม่เคยนึกว่าเป็นความโลภ เพราะถ้าโลภแล้วจะต้องนึกถึงว่า จะต้อง

เอาวัตถุดิบของ สิ่งของ ผู้คน บ้านเรือน ทรัพย์สิน แต่ความจริงเรามา ดูแล้ว ใจความที่เราอยากได้ชื่อเสียง เกียรติยศ ความดีความชอบ ความ เก่ง ความมีหน้าตา มากกว่าคนอื่นเขา แล้วก็เกิดขึ้นเสมอ ๆ นี้แหละ มันคือความโลภ และเป็นความโลภที่น่ากลัว เพราะมันเป็นความโลภ ทางนามธรรมที่เห็นไม่ได้ด้วยตา เราไม่รู้ตัวหรอก เราไม่คิดว่าโลภ เพราะมันเป็นความดี มันเป็นความสำเร็จ คนนั้นก็ชม คนนี้ก็ชอบ เรา ถูกปลุกด้วยความโลภ และเมื่อใดทำไปไม่ได้ดังที่ใจต้องการ บางครั้ง มันก็เกิดความโกรธขัดเคืองจนถึงเจ็บปวด ถ้าหากว่าถูกขัดขวาง และ เสร็จแล้วความหลงก็ตามมา วนเวียนครุ่นคิดอยู่นั้นแหละ อาการ ของการนอนไม่หลับ หรือสาเหตุของการนอนไม่หลับ ไม่ใช่อะไรอื่น ก็เพราะการวนเวียนของความคิดที่หยุดไม่ได้ .คิดอยาก คิดไม่อยาก คิดเอา คิดไม่เอา คิดกังวล คิดเดือดร้อน คิดอย่างโน้นอย่างนี้ ความ คิดนี้เป็นตัวอุปสรรคที่สุดของการนอนหลับ มันทำให้นอนไม่หลับ แต่ ขณะนั้นก็ไม่รู้ และก็ไม่รู้ว่ากำลังถูกปลุกดันด้วยความอยาก กระหายหิว เท่าไหร่ก็ไม่อิม มันไม่อิมข้างใน อาหารที่กินนี้มันอิมทุกมื่อ แต่ข้าง ในนี้มันไม่อิม มันมีความโหยหา มันมีความอยากได้ มันหยุดไม่ได้ จะให้ได้ตามนี้ ก็แล้วก็ตามใจมัน ก็แล้วก็ตามใจมัน ก็แล้วก็ตามใจมัน เพราะคนนั้น เพราะคนนี้ จนกระทั่งเป็นเพราะพ่อ เพราะแม่ เพราะพี่ เพราะ น้อง เพราะหัวหน้างาน เพื่อนร่วมงาน ลูกน้อง ตลอดจนสังคม ตลอด จนดินฟ้าอากาศ ฝนตกก็โทษฝน แดดออกก็โทษแดด นี้เรียกว่าเอา แต่โทษข้างนอกตลอดเวลา

เพราะฉะนั้นดิฉันก็มานึกถึงสภาวะของใจของเรา ในขณะที่ เป็นชาวโลกมันเป็นเป็นอย่างนี้ ถ้ามีใครมาถามว่าสุขไหม ก็ต้องตอบว่า

สุข มันก็ไม่มี ความทุกซ่ออะไรที่เห็นชัดเจน ไม่ถึงกับบอดอยาก  
ขาดแคลน ไม่ถึงกับจะต้องเกลือกกลิ้งดินรนไปกระทั่งสายตัวจะขาด  
มันไม่ถึงอย่างนั้น มันก็ต้องเป็นสุขสิ แต่ถ้ามีใครย้อนถามต่อไปว่า  
สุขแล้วทำไมมันถึงร้อนล่ะ อย่างนี้ท่านเจ้าประคุณอาจารย์ท่านบอกว่า  
มันสุขเพราะไฟ มันสุขไหม้ มันไม่ใช่ สุข ช.ไซ้ ที่จะเป็นสุขเย็น แต่เรา  
ก็ไม่ทราบ เราก็จะบอกแต่เพียงว่ามันก็สุขสิ แต่ทว่าไม่รู้ว่ามันคือสุขร้อน  
และในขณะนั้นจะได้คำถามขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งว่า ชีวิตคืออะไร ตัวเรา  
นี่คืออะไร เกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร เราไม่รู้จัก เราตอบไม่  
ได้ แต่มันก็มีบางเว็บที่มันสำนึกขึ้นมา ว่าที่เราทำอยู่นี้มันถูกต้อง  
แล้วหรือเปล่า ทำไมเราถึงร้อน ในเมื่อเราแน่ใจว่าเราทำสิ่งที่ เป็น  
ประโยชน์ไม่ใช่เฉพาะแก่ตัวเอง แก่ผู้อื่นด้วย แล้วทำไมถึงต้อง  
ร้อนล่ะ ทำไมถึงไม่เย็น ทำไมถึงไม่ยินดี ทำไมถึงไม่อิ่มอกอใจ เมื่อ  
เว็บหนึ่งขงชีวิตมันเกิดคำถามอย่างนี้ขึ้นมาว่า เราก็ทำเต็มความรู้  
ความสามารถ ทำไมไม่เย็น ทำไมไม่พอใจ มันก็มีคำถามในเชิงเป็นความ  
สงสัย ว่าเอ๊ะ ถ้าอย่างนั้น ความรู้ก็ดี ความสามารถก็ดี ความสำเร็จ  
ก็ดี อะไรต่างๆ ที่เราได้ทำมา ที่มีมา มันเห็นจะยังไม่พอ ชีวิตนี้มัน  
คงจะขาดอะไรอยู่บ้างละกระมัง ความรู้ปริญญา ตำแหน่งการงาน  
ทรัพย์สินเงินทอง ชื่อเสียงเกียรติยศ ทำไมจึงไม่สามารถจะดับความ  
ร้อนได้

เว็บของความรู้สึกอย่างนี้ทำให้เกิดการกระตุ้นให้คิดว่า ใน  
ชีวิตของเรานี้มันน่าจะจะมีอะไรที่มากกว่านี้ ไม่ใช่เพียงแต่ว่ามีบ้าน มี  
ครอบครัว มีน้อง มีเพื่อนฝูง มีตำแหน่งการงาน ทรัพย์สินเงินทอง มี  
โอกาสจะสนุกจะเล่น จะทำอะไรก็ได้เหมือนคนอื่น มันคงไม่เพียงพอ  
แค่นี้ มันน่าจะจะมีอะไรมากกว่านี้ ชีวิตนี้จึงจะไม่ต้องดินรนทุรนทุราย

กระวนกระวายอย่างนี้ ในแนวอย่างนี้เองที่ทำให้ดิฉันเกิดสำนึกตัวว่า ที่เราคิดว่าเราฉลาด เป็นคนเก่ง มีความสำเร็จ เราคงไม่เก่งจริงหรอก ถ้าเก่งจริง ทำไมเราไม่หาหน้ามารดจิตใจของเราให้เยือกเย็นให้ผ่องใส มันต้องผ่องใสอยู่ได้ตลอดเวลา แล้วก็พอใจในสิ่งที่เราได้ทำ ทำไมเราไม่สามารถบังคับจิตใจของเราให้เป็นอย่างนั้นได้ เราไม่เก่งจริง เราไม่ฉลาดจริง แต่ถึงกระนั้น ถ้ามีใครมาบอกว่าโง่ ก็ยอมรับไม่ได้ บอกว่าไม่ฉลาด ก็ยังยอมรับไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นก็พูดได้ว่ามาอย่างคนอวดฉลาด ยอมโง่ชนิด ๆ แต่ยังมีความอวดฉลาดอยู่มาก ๆ ในเบื้องหลัง นอกจากนั้น ยังมาอย่างชนิดเป็นคนมีมาตรฐาน มีภูมิเกณฑ์ ถ้าไอ้นี้ต้องอย่างนั้นถึงจะถูก พอผิดไปจากนี้ละก็ใช้ไม่ได้ มาอย่างคนมีมาตรฐาน เพราะฉะนั้นแม้จะเข้ามาวัดก็ยังไม่มองอย่างหาเรื่องอยู่นั้นแหละ มองไปรอบตัว ก็อดไม่ได้ที่จะเพ่งโทษคนนั้น เพ่งโทษคนนี้ โดยไม่สำนึกว่าขณะที่เราเพ่งโทษใคร เราไม่เคยย้อนเข้าไปดูข้างในว่า ข้างในมันเย็นหรือร้อน ในขณะที่เราเพ่งโทษใคร นั้นแหละ เราจะทำ เราจะไม่ทำ เพราะฉะนั้นชีวิตที่ผ่านมาแม้จะมีการให้ แต่มันก็เป็นการให้ที่อยู่เบื้องหลังของการเอา เมื่อก่อนนี้ ดิฉันยังคิดไม่ได้แบบนี้ละ เพิ่งมาคิดได้ในตอนหลังนี้เอง แต่เมื่อย้อนมามาคิดก็เห็นได้ว่า มันเป็นการให้ที่อยู่เบื้องหลังของการเอา เพราะฉะนั้นเมื่อมันเป็นลักษณะนี้ ก็ยังคงอยู่ใต้อำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอยาก ความยึดอย่างปล่อยไม่ได้ เห็นยวแน่หนึบที่เดียว

วันแรกที่มาถึงสวนโมกข์นั้นเป็นตอนเช้า มาโดยรถไฟ ถึงประมาณ ๖ โมงเศษ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านก็นั่งอยู่ที่ม้าหินหน้ากุฏิของท่าน อย่างที่มีตรัสสายในธรรมก็คงได้เคยทราบท่านแล้ว ท่าน

ก็จะนั่งอยู่อย่างนั้น เพราะฉะนั้นพอมาถึงในวันแรกท่านก็เมตตาให้กราบหมัสการแล้วก็นั่งที่ม้าหินนี้แหละ แล้วก็สนทนากับท่าน ซึ่งดิฉันได้เคยเขียนไว้ใน *สวนโมกข์ท่าไม้ ภาค ๑* ถ้าท่านผู้ใดได้อ่านแล้วก็คงจะพอนึกได้ พอเข้ามาถึง ท่านอาจารย์ท่านก็ไม่แสดงอาการยินดียินร้ายในการที่มา แต่ท่านก็แสดงท่าทีว่าพร้อมที่จะรับฟัง ซึ่งท่านอาจารย์ก็คงทราบแล้วว่า คนมาอย่างนี้ ก็ต้องมีอะไรมาพูดเยอะเลย เพราะฉะนั้นพอเห็นว่าท่านอาจารย์ก็มีท่าทางที่ท่านพร้อมจะรับฟัง ก็พรั่งพรูความรู้สึกอะไรในใจออกมาอย่างมากมาย เมื่อย้อนหลังมาคิดว่าเราพูดอะไรในวันนั้น ก็พอจะสรุปได้ว่า ทั้ง ๆ ที่มาอย่างยอมรับกับตัวเองว่าเราไม่ฉลาดสักเท่าไร โง่บ้างแล้ว แต่ก็ยังมีความอวดฉลาดในขณะที่พูด อวดถึงความเสียสละของตัวเองว่า เราเนี่ยเสียสละมาก เสียสละบ้านเรือน เสียสละการทำงาน เสียสละชีวิตที่ก็ดูมีเกียรติยศชื่อเสียงเอาไว้เบื้องหลัง นับเป็นคนเสียสละมากเพื่อจะมาแสวงธรรม นี่เห็นไหมคะ การเป็นตัวเป็นตน ความยึดมั่นในการเป็นตัวเป็นตนของตัวเองมันออกมาโดยไม่รู้ตัว ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นอายุดิฉันก็ไม่ใช่น้อยแล้ว เมื่อดิฉันมีโอกาสเกิดความรู้สึกสนใจในทางธรรมนี้เกือบก่อนอายุแล้ว อายุสักประมาณเกือบ ๕๐ ปีได้แล้ว ที่ดิฉันเริ่มสนใจ ตั้งแต่อยู่ที่บ้าน ยังทำงานอยู่ แต่ถึงกระนั้น มันก็ยังไม่ได้ซัดอะไรออกไปจากใจ ยังมีความอวดวิเศษถึงความเสียสละของตัวเอง

นอกจากนั้นยังอวดอีกว่า เวลาดิฉันลองปฏิบัติธรรมอยู่ที่บ้านนั้น ดิฉันพิจารณาอยู่อย่างเดียว คือพิจารณาเรื่องอนัตตา นึกออกไปหมดคะคนที่จะมาอวดว่า พิจารณาเรื่องอนัตตานี้มันแสดงความมโหฬารของตนเพียงไหนเพราะอนัตตานี้มันธรรมะขั้นสูง แล้วมาอวดท่านบอกว่า ดิฉันนี่พิจารณาแต่เรื่องอนัตตาอย่างเดียว อนิจจังไม่ค่อยจะสนใจเลย ท่านอาจารย์ท่านคงฟังด้วยความสมเพช แต่แล้วท่านก็ไม่ได้แสดงความรู้สึก

อะไร ท่านคงฟังเรื่อย ๆ เฉย ๆ แต่วันหนึ่งอีกหลายปีต่อมา ก็ได้ยินท่านอาจารย์เทศน์บนธรรมาสน์ ที่หินโค้งนี้ ท่านเทศน์ถึงว่า มีบางคนนะ ปฏิบัติธรรมพิจารณาแต่อนัตตา แต่ไม่เห็นไปถึงไหนเลย ดิฉันนั่งฟังอยู่ ก็นั่งนึกในใจว่า อ้อเรานี่เอง เรานี่เองที่เคยอวดท่านตั้งแต่วันแรก ที่มาว่าเรานี่พิจารณาอนัตตา คือความไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ความไม่มีสาระแก่นสาร แต่ในการปฏิบัตินั้น ยังคงยึดมั่นในความเป็นตัวเป็นตน ยังมีแก่นมีสาร คือหมายความว่าเอาอะไรเป็นแก่นสารตามทัศนะของตัวเองอยู่ตลอดเวลา ท่านอาจารย์ท่านก็ยิ่งกรุณาฟังเป็นเวลานาน เห็นจะฟังอยู่เกือบชั่วโมงได้ โดยท่านไม่ค่อยได้ทักท้วง นาน ๆ ท่านจะพูดสักคำ แล้วในที่สุดท่านก็บอกว่าไปพักซะก่อน แล้วตอนเย็นค่อยมาใหม่

พอตอนเย็น ก็มากราบท่านอาจารย์ที่กุฏิท่าน พร้อมกับถือรายชื่อหนังสือมายาวเขี้ยว มาถึงกราบท่านเสร็จ ก็อ่านรายชื่อหนังสือให้ท่านฟังพร้อมกับกราบเรียนท่านว่า ดิฉันเตรียมหนังสือมาหลายเรื่องของท่านอาจารย์ก็มี ของท่านอื่นก็มี แล้วก็อ่านถวายท่านตั้งสิบกว่าเล่ม สิบกว่าชื่อนะคะ แล้วก็เรียนถามโดยสรุปว่า ท่านอาจารย์จะแนะนำให้อ่านเรื่องใดก่อนตามลำดับ เพื่อว่าจะได้สามารถนำมาปฏิบัติธรรมได้อย่างราบรื่น ต่อเนื่อง นี่เห็นไหมคะ อวดฉลาดอีกแล้ว อวดฉลาดของความเป็นครูด้วย ว่าเราจะต้องมีหลักเกณฑ์ในการที่จะฝึกอบรมตนเอง ท่านอาจารย์ท่านฟังจบ ท่านก็บอกว่า หยุดอ่านได้แล้ว ไม่ต้องอ่านหนังสืออะไรทั้งนั้น ต่อไปนี้อ่านหนังสือเล่มในเล่มเดียว นี่คือคำตอบของท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์มีวิธีที่จะตีลงมาที่แสงหน้าของลูกศิษย์อย่างกระแทกกระทั้น อย่างมีศิลปะอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น พอดิฉันได้ยินคำของอาจารย์ว่า หยุดอ่าน ไม่ต้องอ่านอีกแล้ว อ่านเล่มใน

เล่มเดียว อัดตาทีกำลังพองอยู่ว่า เรานี่ฉลาดนะ ตามคำถามก็ฉลาด มันยุบลงไปทันทีเลย มันพองลงไปทันที

ที่นี้ท่านอาจารย์ก็บรรยายต่อไปถึงลักษณะของครูว่า คนเป็นครูนี้ฉลาดฉลาด ชอบแต่พูด ฟังใครไม่เป็น เอาแต่สอนคนอื่นเขา แล้วก็อีกสารพัดเลย ยาวเขี้ยว ดิฉันก็นั่งฟังเฉย ๆ แล้วในบางคำพูดของท่าน ดิฉันก็นึกในใจว่า เอ้ เราก็ไม่ได้เป็นอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า บางเรื่องเราว่าเราไม่ได้เป็นอย่างนั้น แต่ก็ฟังท่านจนจบ พอจบเสร็จก็เรียนถามท่านเรื่องอื่นต่อไป แล้วท่านก็บอกว่า ไม่ต้องทำอะไรหรอก อ่านหนังสือเล่มไหน แล้วก็มองดูสถานที่ในสวนโมกข์นี้แหละ ชอบตรงไหนที่เจียบสงบ ที่เป็นมุมสงบก็ไปนั่ง ไปนั่งพิจารณาใคร่ครวญอ่านหนังสือเล่มไหน แล้วก็ดูธรรมชาติ ให้มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ นี่คือสิ่งที่ท่านอาจารย์ท่านให้เป็นการบ้าน ในวันแรกที่มาถึงแล้วก็ฉลาดฉลาดกับท่าน แล้วในวันนั้นแหละ ก็เริ่มเห็นแสงของความโล่ง ที่มีมันฉายอยู่ในตัวของตัวเองนี้แหละเพิ่มมากขึ้น ๆ

แต่ในขณะเดียวกันดิฉันก็มีความรู้สึกที่งอแงอยู่ในใจ เพราะก่อนที่จะมาสวนโมกข์ก็ได้ยินใคร ๆ ชอบพูดกันว่าเจ้าประคุณท่านอาจารย์สวนโมกข์นี่นะ ท่านเป็นนักปรียัติ ท่านมีแต่เรื่องของความเป็นนักปราชญ์ ศึกษาวិชาการมากมาย พอได้ยินท่านสั่งว่าอ่านหนังสือเล่มไหน แล้วก็หยุดอ่านได้แล้ว มันได้คิดขึ้นมาทีเดียวว่าทำไมท่านอาจารย์ถึงได้สั่งให้เราอ่านหนังสือเล่มไหน แสดงว่าตอนนั้นนี่ จิตของเราฟุ้งซ่านเพื่อเจ้าอุปฐกแต่งสารพัด เพราะฉะนั้นท่านจึงต้องรวบรวมเอาจิตที่มีมันกระจัดกระจายไปตามที่ต่าง ๆ ด้วยความฟุ้งซ่านห่อเหิมพะเยอพะเยานอะไรก็แล้วแต่ ให้มันหยุดเสียก่อนแล้วก็ให้หนึ่ง นิ่งเพื่อให้เกิดสติ แล้วก็เกิดสมาธิ นี่คือการสอน



ฝึกปฏิบัติที่นะ ดิฉันเกิดคำถามและบอกตัวเอง ถามตัวเองขึ้นมาว่า แล้วอย่างนี้ ใคร ๆ ว่านะช่างว่า ว่าท่านอาจารย์สวนโมกข์เป็นแต่นักปรีชาติ ได้อย่างไร ในเมื่อดิฉันมาถึง ท่านเริ่มสอนดิฉันด้วยการปฏิบัติ ไม่ได้สอนดิฉันด้วยปรีชาติก่อนเลย เพราะฉะนั้น นี่เป็นสิ่งแสดงอย่างหนึ่งให้เห็นได้ชัดว่า เจ้าประคุณท่านอาจารย์นั้นท่านถือสามส่วนของศาสนาเป็นสำคัญ คือเริ่มต้นด้วยปรีชาตินั้นถูกแล้ว เพื่อจะต้องศึกษาหาความรู้ให้เข้าใจถูกต้อง แล้วจะได้นำมาปฏิบัติดำเนินไปได้อย่างถูกต้อง และเกิดประโยชน์ที่แท้จริง แล้วผลที่สุดก็จะเห็นปฏิเวธ คือได้รับผลอย่างประจักษ์ใจแก่ตนเอง แต่ในตอนนั้น ดิฉันก็มีความรู้ความสามารถเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ แต่ก็แน่ใจว่า เจ้าประคุณท่านอาจารย์สวนโมกข์นั้น ท่านเป็นทั้งนักปรีชาติและนักปฏิบัติ ท่านไม่ใช่เป็นแต่เพียงนักปรีชาติอย่างเดียวอย่างที่ใคร ๆ เขาวางกัน

แล้วตั้งแต่บัดนั้น ดิฉันก็เริ่มเรียนรู้อะไรต่ออะไรต่าง ๆ หลายอย่าง วิธีที่จะเรียนรู้จากเจ้าประคุณท่านอาจารย์นั้น เริ่มต้นด้วยการเฝ้าดูท่าน แล้วก็สังเกตการประพฤติปฏิบัติของท่านอาจารย์อยู่รอบนอก ๆ แล้วก็ได้อธิษฐานอะไรเพิ่มขึ้นมาทีละน้อย ๆ สิ่งทีละจุดใจดิฉันสิ่งแรกก็คือ เจ้าประคุณท่านอาจารย์มีการแสดงธรรมในวันเสาร์ทุกตอนบ่าย เพราะว่าท่านเปิดเป็นภาค อย่างเริ่มปีใหม่ก็เป็นภาคของพระอรหันต์ เพราะมีวันมาฆบูชาอยู่ จากนั้นไปถึงเดือนพฤษภาคม ก็เป็นภาคของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีวันวิสาขบูชาอยู่ในช่วงนั้น จากนั้นไปถึงวันเข้าพรรษา อาสาฬหบูชา ก็เป็นวันของพระธรรม เพราะเป็นวันที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้แสดงพระธรรมเทศนาแก่ภิกษุครั้งแรก ที่เรียกว่าธรรมจักรกับปวัตตนสูตร เจ้าประคุณท่านอาจารย์แบ่งช่วงเวลาในรอบปีออก

เป็นสามเทอม คือเทอมมาฆบูชา ซึ่งเป็นของพระอรหันต์ เทอมวิสาขบูชา ซึ่งเป็นของพระพุทธเจ้า และเทอมอาสาฬหบูชาซึ่งเป็นเทอมของพระธรรม แล้วต่อจากนั้นหลังออกพรรษา ก็จะปิดเทอม ๓ เดือน ฉะนั้นที่ดิฉันสะดุดใจก็คือ ในวันเสาร์ตอนบ่ายที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์แสดงธรรมนั้น เหตุใดจึงมีผู้ฟังน้อยนักในบางวันเสาร์ เพราะเมื่อตอนที่เรายืนอยู่ข้างนอก เราก็ดูยินใคร ๆ พูดถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์ อย่างที่ท่านเป็นพระมหาเถระผู้ยิ่งใหญ่ ผู้แสดงธรรมลุ่มลึกน่าฟัง และประกอบด้วยสำนวนโวหารรายละเอียดอย่างที่น่าจะเรียนรู้และจดจำ แต่ทำไมผู้ฟังที่ลานหินโค้งนี้ ไม่ได้แน่นหนาเหมือนอย่างคำวันนี้เลย มีน้อย บางวันก็อาจจะหลายสิบ แต่บางวันนั้น หอมแถมเต็มทน ทั้งนี้รวมทั้งภิกษุสงฆ์ ทั้งอุบาสกอุบาสิกาที่อยู่สวนโมกข์ ก็มีได้มากันทุกองค์ทุกท่าน ดิฉันก็นึกสะดุดใจว่า เอ๊ะ ทำไม บางวันผู้ฟังธรรมดุน้อยจริง ๆ

แล้วก็ย้อนนึกถึงตัวเองว่า เมื่อก่อนนี้เวลาที่ได้รับเชิญไปพูด มักจะถามว่ามีคนฟังสักเท่าไร มีผู้ฟังมากไหม ถ้าผู้ฟังมากก็จะอยากไปพูด เพราะว่าคำพูดของตัวเองจะได้มีคนฟังกว้างขวาง แต่ถ้าพอมีคนฟังน้อย ก็มักจะอดอด หรือบางทีก็ไปอย่างไม่เต็มใจในบางครั้ง แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์นั้น เท่าที่สังเกตท่าน พอท่านขึ้นธรรมมาสน์ไม่ว่าคนฟังจะน้อย หรือคนฟังจะมาก ๒๐-๓๐ คน เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็แสดงธรรมเต็มที่ เต็มกำลัง เต็มสติปัญญาของท่าน และท่านเตรียมการบรรยายธรรมของท่านอย่างดีทุกครั้ง ท่านผู้ใดที่ได้เข้ามาใกล้ ๆ กุฏิของท่านอาจารย์ในวันก่อนจะถึงวันที่ท่านจะแสดงธรรม โดยเฉพาะตอนเช้าของวันเสาร์ เจ้าประคุณท่านอาจารย์จะอยู่ในกุฏิของท่าน ได้ยินเสียงท่านพิมพ์ติดก๊อ๊กแก๊ก ๆ เพื่อเตรียมการสอน การบรรยายธรรม แล้วโน้ตของท่านนี่ก็เป็นบีก ๆ ท่านใช้กระดาษเป็นแผ่น ๆ

รวมเป็นปึกเขียนเป็นหัวข้อที่ท่านจะบรรยายธรรม แสดงว่าท่านมีการเตรียมอย่างดีที่สุดอย่างชนิดครูผู้วิเศษ แล้วทำไมบรรดาผู้ฟังจึงน้อยนัก จึงไม่สนใจ แต่องค์ท่านผู้บรรยายคือเจ้าประคุณท่านอาจารย์ไม่เห็นท่านแสดงความท้อถอย เหน็ดเหนื่อย เมื่อยหน่าย หรือไม่พอใจที่ไม่มีใครมาฟังมากเท่าที่ควร ท่านยังคงบรรยายธรรมอย่างเต็มที่

เมื่อดิฉันสะดุดใจแล้ว ก็เกิดความประทับใจในคำสอนของท่าน ที่ท่านสอนว่า**ธรรมะคือหน้าที่** กล่าวโดยสรุป เราได้ยินว่าธรรมะในพระไตรปิฎกมีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ซึ่งมากเหลือเกิน เราไม่รู้จะไปควานเอามาจากตรงไหน เพื่อให้ได้คำจำกัดความอย่างกระชับรัดชัดจนได้ใจความว่านี่คือความหมายของธรรมะ แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ ท่านก็อธิบายอย่างละเอียด โดยอรรถะ โดยพิสดารอย่างน่าฟัง และท่านก็สรุปให้จำง่ายให้สะดุดใจ และไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ว่า “**ธรรมะคือหน้าที่**” ดิฉันเกิดความอึ้งขึ้นมาในใจจากคำสอนของท่านทันทีว่า อ้อ! นี่แหละ**ธรรมะคือหน้าที่** เจ้าประคุณท่านอาจารย์สอนว่า**ธรรมะคือหน้าที่** แล้วท่านก็แสดงตัวอย่างให้ดูด้วยว่า**ธรรมะคือหน้าที่** หน้าที่ของผู้สอน หน้าที่ของผู้บอก หน้าที่ของผู้บรรยาย หรือตามคำของดิฉันก็คือ หน้าที่ของผู้เป็นครูก็คือ บอกลสอนอย่างดีที่สุด เพิ่มความรู้ความสามารถที่ผู้เป็นครูได้มี และก็ให้ ให้เต็มที่ เพราะผู้ที่เป็นครูนั้นย่อมทราบดีว่า สมมติว่าเราให้ลูกศิษย์เรา ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เพิ่มความรู้ความสามารถของเรา ๑๐๐ เปอร์เซนต์ แต่เราหวังไม่ได้ หรอกว่าลูกศิษย์ของเราจะรับได้ ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ถ้าลูกศิษย์คนไหนมันสมองปราดเปรื่องมาก รับได้ถึง ๔๐ เปอร์เซนต์นี้วิเศษ ส่วนมากก็จะอยู่ในระดับ ๕๐-๖๐-๗๐ เปอร์เซนต์เป็นอย่างสูง แต่เจ้าประคุณ

ท่านอาจารย์ท่านก็ให้เต็มที่ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ของท่าน นี่คือท่านแสดง การทำหน้าที่ เพราะธรรมะคือหน้าที่ ท่านได้ประกอบเหตุปัจจัยของ การแสดงธรรมในฐานะของผู้เป็นครู ด้วยการเตรียมตัวอย่างดีที่สุด เพราะฉะนั้น ธรรมะที่ท่านบรรยาย จึงมีความสมบูรณ์พร้อมอยู่ในตัว เองตลอด ท่านแสดงทั้งความหมายของธรรมะคือหน้าที่ ทำหน้าที่ อย่างถูกต้องในฐานะของความเป็นผู้บอก ในฐานะของความเป็นครู ท่าน ทำตัวอย่างให้เห็นอย่างถูกต้อง และท่านได้ประกอบเหตุปัจจัยตามกฎ อิทัปปัจจยตาอย่างถูกต้อง ส่วนผลที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้รับนั้นก็ต้องแล้ว แต่อิทัปปัจจยตาของผู้รับต่างหาก

ดิฉันมีความรู้สึกขึ้นมาในใจอย่างนี้ แล้วก็ประทับใจขึ้นมาทันทีว่า ท่านอาจารย์สอนอย่างไร ท่านทำอย่างนั้น แล้วคำสอนของท่านชัดขึ้นมา เพราะที่ท่านได้ทำหน้าที่ของท่านอย่างเต็มที่ อย่างบริบูรณ์ และอย่าง สมบูรณ์ที่สุด เท่าที่ท่านจะสามารถทำได้ในฝ่ายของท่านอย่างถูกต้อง ด้วย ในตอนแรกดิฉันยังสรุปไม่ได้แบบนี้ แต่หลังจากที่ได้ฟังไปก็ สรุปได้ว่า ท่านได้แสดงความหมายของธรรมะคือหน้าที่อย่างถูกต้อง นี่แหละคือสัมมัตตะ ๑๐ ตามอริยมรรคองค์ ๘ คือความถูกต้องที่ผู้ ใดได้กระทำแล้ว ผลก็ย่อมจะเป็นความถูกต้องที่ควรแก่การพึง พอใจ อิ่มใจได้ และท่านได้กระทำแล้วตามกฎอิทัปปัจจยตา นี่เป็นสิ่งที่ดิฉันได้รับจากการสังเกตเผื่อๆ แล้วก็เป็นการเรียนรู้จากเจ้าประคุณ ท่านอาจารย์โดยท่านไม่ได้บอกโดยตรงไปในตัว

นอกจากนี้ที่ดิฉันเผื่อๆอีกอย่างหนึ่งก็คือ การโอภาปราศรัย ของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ มิตรสหายในธรรมท่านใดที่เคยไปกราบ ท่านอาจารย์ ก็คงจะได้พบแล้วว่าท่านอาจารย์ท่านนั่งอยู่ที่ม้านั้น มี

ท่าทางบางครั้งเหมือนกับว่า ท่านไม่อยากจะพูดจา ไม่อยากโอภาปราศรัย ถ้าหากว่าใครมาถามในคำถามที่ท่านรู้สึกว่ามันไม่จำเป็นจะต้องตอบ ท่านก็จะเฉยเสีย หรือบางทีท่านก็จะถามว่า ถามทำไม มีประโยชน์อะไร แต่ถ้าหากว่าผู้ใดมาถามถึงเรื่องความทุกข์ และการดับทุกข์ ท่านอาจารย์จะอธิบายอย่างแจ่มแจ้งยืดยาว อย่างไม่เหน็ดเหนื่อย และให้ความเป็นกันเองด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เราเป็นลูกศิษย์ใหม่นี้ พอเราได้ยินท่านอาจารย์พูดปราศรัยกับคนบางคนอย่างชนิดเหมือนกับว่า ท่านไม่มีเยื่อใย ก็อดมีความรู้สึกในฐานะคนโลกไม่ได้ว่า ถ้าหากว่าท่านอาจารย์พูดได้ตอบกับเขา ให้เขามีน้ำใจขึ้นมาอีกสักนิด เขาคงจะชุ่มชื่นแล้วคงมาสวนโมกข์บ่อย ๆ ใจนึกอย่างนั้น

แต่ต่อมาภายหลัง ดิฉันก็ได้ความคิดขึ้นมาเกี่ยวกับตัวเองอีกว่า ทำไมท่านอาจารย์จึงโอภาปราศรัยอย่างเหมือนกับว่าบางครั้งไม่แสดง ความยินดีที่จะพูดจาติดต่อด้วย เห็นจะเป็นเพราะว่า ท่านไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดความยึดติดในครูบาอาจารย์นั่นเอง และนี่แหละเป็นการแสดงให้เห็นว่าท่านจะใช้ทุกวิถีทางที่สามารถทำได้ เพื่อขัดเกลาความรู้สึกเป็นตัวตน ความเป็นอัตตาของคนแต่ละคนที่มีมานั้นให้ค่อย ๆ จาง คลายหายไป โดยบางคนก็รับได้ บางคนก็รับไม่ได้ ผู้ใดที่รับได้ผู้นั้นย่อมได้ประโยชน์ ผู้ใดที่รับไม่ได้ก็เสียประโยชน์ไปเองตามกฎอิทัปปัตตยตา

เท่าที่ดิฉันได้สังเกตเฝ้าดูจากท่านอาจารย์อีกอย่างหนึ่งก็คือ การต้อนรับผู้ที่มานมัสการท่านด้วยท่าทีของผู้เป็นปฏิบัติกร์ เป็นปฏิบัติกร์ ก็คือเป็นผู้ที่ต่อต้าน เป็นผู้ที่ไม่เห็นด้วย ซึ่งเผอิญดิฉันได้พบด้วยตัวเองครั้งหนึ่ง วันนั้นดิฉันเผอิญนั่งอยู่ใกล้ ๆ แถวม้าหินที่ท่านอาจารย์นั่งอยู่ ก็มีคนมาหาท่านด้วยกันสองคน ท่าทางของเขาคล่องแคล่วว่องไว

แล้วก็เมื่อเวลามากก็แสดงความเคารพท่านอาจารย์เหมือนครึ่ง ๆ กลาง ๆ ท่านอาจารย์ก็เฉย ไม่มีท่าที่ผิดปกติแต่อย่างใด แล้วเขาก็เริ่มถามปัญหา ลักษณะของการถามปัญหา ทั้งวาจาและท่าทางนั้น เป็นลักษณะของการลองดี เพื่ออยากจะรู้ว่าท่านจะสามารถให้คำตอบเขาได้ไหม คำตอบนั้นจะแจ่มแจ้งชัดเจนไหม ธรรมะที่เขาถาม ก็ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องลุ่มลึกทั้งสิ้น พอถามมาท่านอาจารย์ตอบ ถามมาท่านอาจารย์ตอบ ถ้าพูดตามทางโลกอย่างนักข่าว เขาก็เรียกว่ายิงคำถาม เขายิงคำถามถวายท่านอาจารย์อย่างไม่มีการหยุดเลย ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นท่านอาจารย์ก็เพิ่งจะหายจากอาพาธหลังจากเป็นไข้ ท่านเพิ่งจะฟื้นจากไข้ ท่านก็ไม่ค่อยจะมีเรี่ยวแรงเท่าไร ท่านออกมานั่งพัก แต่เมื่อเขาถามมาท่านก็ตอบทันที และการตอบของท่านไม่มีอาการว่าไม่พอใจ ชัดเคืองหรือว่าตอบอย่างชนิดไว้เชิง หรือแสดงว่าเรารู้ดีกว่า ไม่มีอาการอย่างนั้นเลย ท่านอาจารย์กล่าวตอบอย่างธรรมดาและอย่างชัดเจน อย่างแจ่มชัดด้วยวาจา และท่าที่เป็นปกติ ดิฉันได้สังเกตกริยาท่าทางของผู้ถามทั้งสองนั้น ก็ดูท่าทางของเขาอ่อนโยนลง นุ่มนวลลง และเขาก็หันไปพูดกันเองว่า น่าสนใจนะ น่าสนใจนะ

แล้วผลที่สุด หลังจากที่เขาได้เรียนถามท่านอาจารย์เสียจนใจพอใจ ซึ่งเป็นเวลานานร่วมชั่วโมง เขาก็แนะนำตัวของเขาเอง บอกชื่อเสียงนามสกุล พร้อมกับบอกว่า เขานี้แหละคือผู้ที่เขียนต่อต้าน วิเคราะห์วิจารณ์ท่านอาจารย์ ในนิตยสารชื่อนั้น ๆ เขาบอกว่า แต่บัดนี้ เขาได้มาฟังท่านอาจารย์แล้ว ก็มีความรู้สึกแจ่มแจ้ง ความรู้สึกที่เคยเป็นปฏิกิริยก็นหายไปแล้ว แต่เกิดความเคารพขึ้นมาแทนที่ สังเกตได้จากกริยาท่าทางของท่านอาจารย์เมื่อเขาจากไป เขากราบ ๓ ครั้งลงกับพื้นทราย ไม่เหมือนกับตอนแรกที่มามีลักษณะครึ่ง ๆ กลาง ๆ ก็ทำให้ดิฉันทวนนึกถึงที่ได้

อ่านจากพระไตรปิฎก เมื่อมีบุคคลในลัทธิศาสนาอื่น มากราบนมัสการองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในลักษณะที่อยากลองดี แล้วก็ลองดีอย่างแรงๆ ใช้คำพูดอย่างชนิดไม่หน้าฟังเลยก็มี แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้เคยแสดงความเป็นปฏิกษัตอบต่อผู้ใดเลยสักคนเดียว กลับทรงแสดงธรรมอย่างแจ่มแจ้งจับใจ จนบรรดาพวกที่มาอยากลองดี ล้วนแล้วกลับมาเป็นสาวุศิชย์ เป็นพุทธศาสนิกชนขององค์พระสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสิ้น

ดิฉันก็เลยยิ่งประจักษ์ใจในความเป็นพุทธทาสของเจ้าประคุณ ท่านอาจารย์มากขึ้น ว่าจิตใจของท่านอาจารย์นั้นเปิดกว้าง พร้อมทั้งจะชี้แจงแนะนำ พร้อมทั้งจะให้อภัยโดยไม่มีผู้ใดเป็นปฏิปักษ์ ไม่มีผู้ใดเป็นมิตรพิเศษ มีแต่เพื่อนมนุษย์ที่สมควรจะได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน และกัน นอกจากการที่จะได้เรียนรู้จากการดูแบบอย่างที่ท่านอาจารย์ได้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันของท่านแล้ว ก็คือเรียนรู้จากคำสอน และเรียนรู้จากการฝึกอบรม จากการศึกษาที่ได้มีโอกาสเรียนสนทนาซักถาม ท่านบ้าง จากการทำงานรับใช้ท่านบ้าง หรือเมื่อท่านแสดงธรรมหรืออบรมผู้อื่น แล้วดิฉันเผชิญอยู่ใกล้ๆ ก็เป็นการได้รับการฝึกอบรมจากเจ้าประคุณท่านอาจารย์ไปในตัว

แต่สิ่งหนึ่งที่รู้สึกว่าคุณเจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านนั้น แล้วก็เห็นกับชาวสวนไม้กฤษทุกคนในการฝึกอบรมตน นั่นก็คือ **การทำงานคือการปฏิบัติธรรม** ผู้ใดมีความสามารถในการทำงานในด้านใดก็จงทำ ทำให้เต็มความสามารถของตน และงานทุกงานมีคุณค่าเสมอกัน ไม่มีงานใดต่ำ ไม่มีงานใดสูง คุณค่าของงานก็อยู่ที่ผลของงานที่ท่านนั้นเอง เราทำงานนั้นอย่างถูกต้อง เต็มกำลังความสามารถ งานนั้นก็มีคุณค่าสูงสุดแล้ว เพราะ

ฉะนั้น การทำงานจึงคือการปฏิบัติธรรม นี่ก็เป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้จากเจ้า  
 ประคุณท่านอาจารย์ และในขณะที่เราเรียนรู้ ในขณะที่รับใช้ท่านนั้น  
 ก็ทราบดีอีกว่า เจ้าประคุณท่านอาจารย์นั้นเป็นผู้ที่มีความละเอียดถี่ถ้วน  
 เป็นอย่างยิ่ง อดทน อดกลั้น มุ่งประโยชน์สูงสุด ซึ่งตัวอย่างอย่างนั้น  
 มีมากมาย จะดูได้จากงานหนังสือ งานสร้างสวนโมกข์เพื่อประโยชน์  
 แก่เพื่อนมนุษย์ ดังที่ปรากฏแก่เราทั้งหลายแล้วนี้ การที่เจ้าประคุณท่าน  
 อาจารย์ท่านสอนเน้นเรื่องการทำงานคือการปฏิบัติธรรม ก็เพราะมนุษย์  
 มีหน้าที่ต้องทำงานทุกชีวิต ไม่มีชีวิตใดจะหลีกเลี่ยงหนีจากการทำงานได้  
 ไม่ว่าจะต้องการทำหรือไม่ พอใจหรือไม่ก็ตาม และมีคนจำนวนไม่น้อย  
 ที่เห็นการทำงานเป็นความทุกข์

เพราะฉะนั้น ในฐานะครูผู้มีหน้าที่สอดส่องชี้ทางให้ศิษย์เป็นผู้มี  
 ชีวิตรอด คือรอดพ้นจากความทุกข์ ท่านอาจารย์จึงแนะนำให้รู้จักวิธีใช้  
 การทำงานนั่นเองเป็นการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความพอใจและมีความสุข  
 ในการทำงาน ซึ่งทั้งนี้ผู้หนึ่งจะต้องเข้าใจและซึมซาบในเรื่องของ “ธรรมะคือ  
 หน้าที่” แล้วจะสามารถฝึกรวมใจให้มีความสุขและสนุกในการทำ  
 งานอย่างอímอกอímใจ

ทีนี้เมื่อมาดูวิธีการสอนและการฝึกรวมใจของเจ้าประคุณท่าน  
 อาจารย์นั้น เท่าที่สังเกตจากตัวเองและจากผู้อื่นที่มา ข้อแรก ท่านจะ  
 ต้องขัดสนิมเสียก่อน ขัดสนิมที่สกปรก สนิมที่สกปรกปกคลุมไปด้วย  
 ความรู้สึก เป็นอึดตาตัวตน ท่านจะพยายามขัด ขัดมาก ขัดน้อยแล้ว  
 แต่กาลเทศะบุคคล แต่ท่านต้องขัดสิ่งนี้เสียก่อน เช่นตัวอย่างที่ท่าน  
 ได้ขัดดิฉันมาแล้วอย่างหนักไม่ใช่น้อย และเมื่อท่านขัดสนิมออกพอ  
 สมควร เห็นว่าบางเบาพอที่จะรับอะไรได้แล้ว ท่านก็จะส่งปัญญาให้



เรียกว่าให้ **ปัญญาเป็นอาวุธ** หลังจากที่ท่านได้ให้สติสมาธิเป็นหลักเป็นพื้นฐานให้มันนำหนัก ท่านก็จะให้ปัญญาเป็นอาวุธ เพราะเหตุว่าในชีวิตของการปฏิบัติธรรมนั้น เรากำลังอยู่ในป่ารก เราอยู่ท่ามกลางป่ารก และป่าอันรกนั้นก็คือปากิเลส ป่าของกิเลส ป่าของตัณหา ป่าของอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น มันเป็นป่าที่รกอย่างซับซ้อน อย่างพัวพันยุ่งเหยิง และก็ทิ้งน้ำหนักเต็มไปด้วยซากหมามที่เป็นพิษสารพัด เพราะฉะนั้นจึงต้องการปัญญาที่เป็นอาวุธ เพื่อที่จะได้ถางมันให้เตียน ฟันมันให้หมด เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็จะส่งปัญญานี้ให้

ปัญญาที่ท่านอาจารย์มอบให้แก่ศิษย์นั้น เริ่มต้นด้วยการฝึกให้รู้จักคิดใคร่ครวญค้นหาจนได้สัมผัสสิ่งนั้นได้ด้วยใจของตนเอง สิ่ง que เจ้าประคุณท่านอาจารย์ต้องการให้ศิษย์ได้ฝึกคิดไตร่ตรองจนเกิดปัญญา ก็คือสิ่งที่เรียกว่า สัจธรรม อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรต้องเรียนรู้ศึกษาและฝึกฝนอบรมจนความประจักษ์แจ้งเกิดขึ้นภายในใจ นั่นคือหมายถึงการได้มีปัญญาเป็นอาวุธไว้เพื่อตัดถางปากิเลสตัณหาที่หนาแน่นซับซ้อน รกรุงรังให้เหี้ยนเตียน จนประสพหนทางสว่างของวิถีชีวิตที่จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นเป็นอิสระ อยู่เหนือสิ่งที่เรียกว่าปัญหาหรือความทุกข์

สัจธรรมที่ท่านอาจารย์กล่าวย่ออยู่เสมอ คือ เรื่องของกฎธรรมชาติ : อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท สัมมัตตะ ๑๐ และเน้นความเข้าใจในความหมายของคำ “ธรรมะ” ที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ นั่นคือ “ธรรมะคือหน้าที่” ทั้งนี้เพื่อใช้ปัญญาละลายความยึดมั่นถือมั่นใน “อัตตา” คือความเป็นตัวตนอันเป็นต้นเหตุของปัญหาและความทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง

ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ ไม่ใช่ด้วยการฟังแล้วเชื่อ แต่ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ ด้วยการที่ต้องนำสิ่งที่ได้ฟังนั้นมาไตร่ตรองและฝึกทดลองจนประจักษ์จากการสัมผัสด้วยใจของตนเอง ซึ่งวิธีการสอนและฝึกอบรมการให้ปัญญาเป็นอาวุธของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ในลักษณะเช่นนี้ เป็นที่ประทับใจและ “รับได้” ของปัญญาชนที่แท้จริง ตลอดจนชาวต่างประเทศที่มาเข้ารับการอบรมอานาปานสติภาวนาที่สวนโมกข์นานาชาติ

นอกจากนี้ เพื่อป้องกันการฝึกรบมปัญญามิให้เขวออกนอกทาง ท่านอาจารย์ยังได้ย้ำและสนับสนุนให้เรียนรู้ในเรื่องของกาลามสูตร เพื่อเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินสิ่งที่ไตร่ตรองใคร่ครวญอยู่ภายในนั้น และท่านยังสอนให้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องในสิ่งที่อาจเข้าใจสับสนได้ เช่น เรื่องของนรก สวรรค์ บุญ บาป ดี ชั่ว นิพพาน กรรม เป็นต้น

การให้ปัญญาเป็นอาวุธแก่ศิษย์เช่นนี้ ดิฉันมีความรู้สึกว่าเป็นการสอนและการอบรมที่ย่นระยะทางการศึกษาปฏิบัติธรรมที่ดูเหมือนหนึ่งทางไกลจนสุดจะเอื้อมถึงนั้น ให้มาอยู่ใกล้แค่ปลายจมูกนี้เอง นี่แหละคือการยกสติปัญญาของศิษย์ให้สูงขึ้น สูงจากระดับของความรู้ของโลก ๆ ให้ได้มาเรียนรู้ เข้าใจในเรื่องสัจธรรมของธรรมชาติ อันเป็นสัจธรรมของชีวิต ที่มนุษย์ทุกคนจำต้องรู้จักอย่างเข้าถึง เพื่อความสุขสวัสดิ์ที่แท้จริงของชีวิตแห่งตน

เมื่อท่านให้ปัญญาจากการสอนการอบรมแล้ว ท่านก็จะชี้ปัญหาให้เห็น ปัญหาที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ชี้เสมอก็คือ ข้อแรก คนเราหรือมนุษย์เราในทุกวันนี้เป็นโรคเกลียดศีลธรรม นี่ท่านพูดหลายครั้งเป็นโรคเกลียดศีลธรรม เพราะฉะนั้นจึงมีการเบียดเบียนกันทุกระดับและ

ทุกวงการ ด้วยความเห็นแก่ตัวอย่างขาดความละอาย

ข้อที่ ๒ คือ บุษาวัตถุ มนุษย์ทุกวันนี้บุษาวัตถุเป็นพระเจ้า วัตถุนี้รวมเงินทองและสิ่งของภายนอกทั้งหลายด้วย เพราะฉะนั้นชีวิตของคน ค่าของคนทุกวันนี้จึงค่อย ๆ ลดต่ำลง เงินทองมีค่ามากกว่า วัตถุสิ่งของมีค่ามากกว่า การที่เป็นโรคเกลียดศีลธรรม บุษาวัตถุ หรือบุษาวัตถุ เกลียดศีลธรรม พูดได้ว่ามันเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากปัญหาประการที่ ๓ ซึ่งสำคัญมาก นั่นก็คือปัญหาของการที่ไม่ได้รับคำสอนที่ถูกต้อง การไม่ได้รับคำสอนที่ถูกต้องนี้เป็นปัญหาที่ใหญ่หลวง เป็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคของความเจริญของชีวิตคน ทั้งทางโลกและทางธรรม ทำให้เดินทางอ้อมวกเวียนคดเคี้ยวไปมา แต่ไม่สามารถจะเดินสู่ทางตรงลัดตัดเข้าสู่หัวใจหรือสิ่งที่เป็นแก่นธรรมได้ เพราะฉะนั้นคำสอนที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งจำเป็น ถ้าไม่ได้รับคำสอนที่ถูกต้อง จะมองเห็นว่าวัตถุสำคัญ ความมีศีลธรรมไม่จำเป็นแก่ชีวิตแล้ว ทั้งชีวิตคนและชีวิตสังคมก็เป็นเสมือนหนึ่งอยู่ในนรก ท่านจะชี้ปัญหาอันนี้ให้เห็นและก็ตีลงไปให้ชัุดอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ วิธีสอนของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็คือ ท่านจะใช้คำพูดให้คิดให้ไตร่ตรองและก็ให้เกิดกำลังใจ ท่านสรรหาคำพูด หาถ้อยคำเพื่อที่จะให้แปลกใหม่ ให้จำได้ ให้ตีลงใจ จี๋ลงไปที่ใจ มีมากมายมหาศาลทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว ดิฉันจะขออนุญาตยกเพียงบางคำบางประโยค เช่น ดูให้ดีมีแต่ได้ไม่มีเสีย คนทั้งหลายก็ลงจะเคยได้ยินเป็นส่วนใหญ่ ดูให้ดีมีแต่ได้ไม่มีเสีย ในขณะที่เรากำลังรู้สึกใจเสีย เพราะมีความรู้สึกว่าการกำลังเสียอะไรไปอย่างหนึ่ง เสียเงินทอง เสียคนรัก เสียชื่อเสียงเกียรติยศ เสียการงาน หรือเสียอะไรก็ตามที่ ขณะที่กำลัง

ใจโหวง เพราะเรารู้สึกว่าไม่มีอะไรเหลือ หรือมันไม่น่าจะเสีย นึกถึงประโยชน์ขึ้นมา **ดูให้ตมึแต่ได้ไม่มีเสีย** มันจะมองเห็นกฎของธรรมชาติ โผล่ขึ้นมา มันจะเกิดกำลังใจ แล้วมันจะรู้สึกว่าจะทำอะไรจะต้องเสียใจ ทำอะไรไม่ถือเอาสิ่งนี้เป็นบทเรียน มันจะเกิดความรู้สึกว่าเราน่าจะแก้ไขได้ แล้วก็หาหนทางที่จะเดินไปใหม่

หรืออีกประโยคหนึ่งที่ว่า **สมบัติของเราคือความเป็นคนของเรา** นี้เอง ถ้านึกขึ้นอย่างนี้ ความรู้สึกที่อยากจะทำอะไรชั่ว ๆ เพื่อประชดชีวิต ในบางครั้งเมื่อไม่ได้อะไรอย่างใจ แล้วรู้สึกว่าชีวิตนี้มันเมื่อยากหนามนัก มันอยู่ติธรรม บางคนเกิดความรู้สึกอยากจะทำอะไรเพื่อประชดชีวิตให้มันแล้ว ๆ ให้มันชั่ว ๆ มันจะได้สาสม ก็กลับเกิดกำลังใจ อยากจะหนุนถนอมชีวิตนี้ขึ้นมาทีเดียว รู้สึกว่านี่เป็นสมบัติของเรา แล้วก็สมบัติของเราที่มีค่าที่สุด ก็คือความเป็นคนของเราเอง ถ้าเราทำลายชีวิตของเราไป ให้เป็นทาสของอบายมุข เป็นทาสของกามารมณ์ เป็นทาสของยาเสพติด เป็นทาสของอะไร ๆ ที่จะดึงชีวิตให้ต่ำลง แล้วความเป็นคนจะเหลืออยู่ที่ไหน ต่างอะไรกับสัตว์ มันจะยกใจของเราขึ้นเกิดกำลังใจที่ยืนขึ้นในขณะที่ล้ม เจ้าประคุณท่านอาจารย์จะใช้ถ้อยคำที่แทงลงไปใใจอย่างนี้

หรือบางทีเราเข้ามาปฏิบัติธรรม ซึ่งก็แน่ละ ใครที่อุทิศชีวิตเพื่อปฏิบัติธรรม ย่อมหวังหนทางสู่จุดหมายปลายทางอันสูงสุดด้วยกันทุกคน และในขณะที่กำลังพยายามพากเพียรอดสาหะเพื่อที่จะปฏิบัติให้ได้ถึงจุดอันสูงสุด มันไม่ใช่ของง่าย มีหลายครั้งที่อาจจะท้อใจจนอยากจะหยุด อยากจะถอยหลัง แต่พอได้ยินเจ้าประคุณท่านอาจารย์พูดว่า **แม้จะไม่ใช่การแน่นอนว่า เราจะเป็นพระอรหันต์กันได้ทุกคนก็จริง แต่เป็นการแน่นอนที่สุดว่า เราทุกคนจะพยายามเป็นพระอรหันต์**

เท่าที่สามารถ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเดินตามรอยท่าน มิฉะนั้นชีวิตจะไม่ราบรื่น พอได้ยินหรือนึกขึ้นได้เท่านั้น มันซ่อนใจที่กำลังตก ที่เรียกว่าจิตตก จิตห่อเหี่ยว จิตท้อถอย มันซ่อนใจที่กำลังจะหมดกำลังใจไม่อยากจะเดินต่อไปอีกแล้ว ทนทางนี้มันลำบากเหลือเกิน ถึงแม้จะมีปัญญาเป็นอาวุช มันก็ชักจะท้อขึ้นทุกที ท้อขึ้นทุกที มันซ่อนใจขึ้นมาให้นึกถึงพระอรหันต์ เรามีสลิตินี่นะ มีลิตินี่จะเป็นไปได้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็รับสั่งแล้วว่า トラบโดที่ยังมีการปฏิบัติ ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านนำคำนี้มาพูดให้ฟัง ซ่อนใจขึ้นมา

หรืออีกประโยคหนึ่ง ไม่ใช่ประโยคหนึ่งหรอก มากกว่าหนึ่งประโยค คำที่เจ้าประคุณท่านกล่าวว่า โลกศพของอาตมา ก็คือความดีที่ได้ทำไว้ในโลก ด้วยการเผยแผ่พระธรรม ปาฐาของอาตมาก็คือประโยชน์และคุณทั้งหลายที่ได้ทำไว้ในโลก เพื่อประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ จับใจไหมคะ เรามักจะนึกถึงโลกศพที่เป็นไม้ หรือที่เป็นลายทอง หรือที่เป็นโกศ แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านบอกว่า โลกศพของอาตมา ก็คือความดีที่ทำไว้ในโลก ด้วยการเผยแผ่พระธรรม ทำให้จึงถือว่า การเผยแผ่พระธรรมเป็นโลกศพที่มีคุณค่าสูงส่งหาค่าที่ประเมินมิได้ ก็เพราะการเผยแผ่พระธรรมหรือพระธรรมเท่านั้น ที่ส่องสว่างเข้าไปสู่ใจที่มืด ที่จะนำความชุ่มชื่นมาสู่ใจที่เหี่ยวแห้งกร้านกรียม ที่จะนำชีวิตที่อับเฉาให้เกิดความเบิกบานผ่องใส เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านแน่ใจ ท่านไม่ได้พูดด้วยความอวด แต่ท่านแน่ใจในการกระทำที่ถูกต้อง ซึ่งเราทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้หรือมิได้นั่งอยู่ที่นี้ก็ตาม ก็ได้รับรองแล้ว ในการที่มีการกล่าวถึงสัจดีเจ้าประคุณท่านอาจารย์เมื่อท่านได้สิ้นไปมากมาย ไม่เฉพาะแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แม้แต่ในต่างประเทศ

ด้วย เพราะฉะนั้นพอได้ยินเท่านั้นแหละว่าโลงศพของอาตมา คือความดีที่ได้ทำไว้ในโลกด้วยการเผยแผ่พระธรรม ความที่อยากจะถอยหนี ความที่อยากจะไปทำอะไรที่ประชดตัวเอง หรือทำอะไรที่มันไม่คุ้มค่าแก่เวลา ไม่คุ้มค่าแก่ชีวิต มันเปลี่ยนทันที มันมีกำลังใจ มีความฮึกเหิมที่จะต้องทำอย่างถูกต้องต่อไป แล้วต้องทำให้ได้ หรือปาฐาของอาตมาคือประโยชน์ และคุณทั้งหลาย ที่ได้ทำไว้ในโลก เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ โอปาฐาแห่งนี้ช่างกว้างขวางดงาม แล้วก็เชื่อว่า เป็นปาฐาที่ไม่มีใครชนลุก ไซ้ไหมคะ เมื่อได้เหยียบเดินเข้าไป ไม่ว่าจะป็นในยามมืดหรือในยามสว่าง มันจะมีแต่ความชุ่มชื้นเบิกบาน อิ่มเอิบที่ได้มาเดิน ไม่เกิดความรู้สึกชนลุก เพราะเป็นปาฐาแห่งความดี เป็นปาฐาแห่งคุณธรรม แห่งคุณประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ ฉะนั้นเจ้าประคุณท่านอาจารย์จะหยิบเอาถ้อยคำที่ตีสงไปที่ใจ กระทุ้งกระแทกให้สำนึก ให้เกิดกำลังใจและชื่นชูใจให้เดินต่อไป นี่คือความเป็นครูผู้วิเศษของเจ้าประคุณท่านอาจารย์พุทธทาส

วิธีการสอนของเจ้าประคุณท่านอาจารย์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งดิฉันเชื่อว่าเป็นที่ประจักษ์ใจแก่ทุกท่านที่นั่งอยู่ในที่นี้ คือคำที่ตีสงไปที่แสกหน้า ให้ล้มลงไปเลย นั่นคือคำว่า โง่ โง่เป็นเต่าเป็นแรด เคยได้ยินบ่อย ๆ ไซ้ไหมคะ ฟังแล้วไม่รู้เรื่อง เป็นแรด เตี่ยวท่านก็ว่าเป่าปี่ให้แรดฟัง ซึ่งบางคนก็ถอยหนีเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ก็คงจะเป็นเพราะความที่ท่านตีสงไปที่แสกหน้านี้เอง แล้วก็ไมทันจะได้มองดูตัวเอง ยอมรับไม่ได้ก็ถอยหนีถอยห่างไป แต่เมื่อโดยอมรับว่าโง่ นั่นแหละคือฉลาด ดิฉันพบความจริงข้อนี้ด้วยตัวของตัวเอง ถ้าตราบใดที่เรายิ่งอวดฉลาด นั่นคือโง่ แล้วก็โง่สองต่อ ทำไม่ถึงโง่สองต่อ เพราะโง่แล้วยัง

ไม่รู้ว่าโง่ นี่เป็นความจริงที่ดิฉันได้ประจักษ์ด้วยตัวเอง ฉะนั้นคำ ๆ นี้ของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ดิฉันถือว่าเป็นคำที่ซูดซัด ถอนรากถอนโคน “ตัวกู” ได้ศักดิ์สิทธิ์นักแล เพราะเมื่อโดยอ้อมโง่ ตัวกูจะลดลงทันที เล็กกลง ๆ และพออ้อมโง่เมื่อไหร่มันก็โตขึ้นมาอีก ด้วยเหตุนี้แหละท่านถึงต้องซัดบ่อย ๆ คือตีเราบ่อย ๆ จะได้ไม่ลืมนี่ก็เป็นวิธีการสอนการอบรมของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ซึ่งดิฉันจะขอรวบรวมโดยย่อเพียงเท่านี้

แต่ไม่ว่าจะเป็นการสอนการอบรมด้วยวิธีใดอย่างไรก็ตาม จุดหมาย หรือเป้าหมายปลายทางที่สูงสุด ของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ก็คือความประสงค์หรือความปรารถนา ที่ต้องการกำจัดตัวกู ที่เป็นต้นเหตุของความเห็นแก่ตัว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นในความเป็นอัตตาของตัวตน ที่มนุษย์เรามีกันอยู่ทุกคน ถ้าจะว่าเป็นความผิด ดิฉันก็ว่าไม่ใช่ความผิด เพราะเหตุที่เราเติบโตมากับความรู้สึกว่ามีตัวตน คือมีตัวตนอย่างนี้ตั้งแต่เรารู้ความ เราได้รับคำบอกคำสอนจากคุณพ่อ คุณแม่ นี่หนูชื่อนี้ละ นี่พ่อของหนู นี่แม่ของหนู นี่บ้านของหนู นี่ของเล่นของหนู แล้วต่อไปหนูก็มีอะไร ๆ เพิ่มขึ้นอีกมากตามกาลเวลาที่ผ่านไป ตามประสบการณ์ของชีวิต พอเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ก็ยังมีมากขึ้น และตัวกูนี้มันก็โตมากขึ้น ในขณะที่ตัวกูเติบโต ความเห็นแก่ตัวก็เพิ่มมากยิ่งขึ้นโดยไม่รู้ตัว พู๊ดได้ว่าโดยไม่รู้ตัว โดยไม่เจตนา แต่เป็นเพราะความเคยชินที่ได้กระทำประพฤติปฏิบัติมา แล้วทำไมถึงเป็นอย่างนี้ มิตรสหายในธรรมทั้งหลายเคยลองคิดบ้างไหมคะ ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ สำหรับดิฉัน ดิฉันสรุปเอาด้วยประโยคเดียวว่า เพราะเราไม่เคยได้รับคำสอนที่ถูกต้อง

อย่างตัวดิฉันเองนี่เป็นต้น เล่าเรียนหนังสือมาก็มาก ทั้งเป็นครูบาอาจารย์มา แล้วยังทำงานทำการอีก ก็ยังเต็มไปด้วยตัวตน เดี่ยวนี้ก็ยังมี ไม่ใช่หมดณะคะ ยังพยายามขัด แต่ก็ยังไม่หมด เพราะมันหนาแน่นเหลือเกิน นี่ก็เพราะเราไม่ได้รับคำสอนที่ถูกต้อง ถ้าตั้งแต่เราเกิดมา เรารู้ความ แทนที่จะบอกว่า นั่นเป็นของหนู นี่เป็นของหนู แต่จะบอกว่า หนูทำอย่างนั้นสิ หนูทำอย่างนี้สิ แล้วหนูจะรู้สึกสบายใจ ก็เท่ากับว่าเป็นการสอนให้หนูรู้จักทำหน้าที่ที่หนูเกี่ยวข้องไปตามความสามารถของหนู แล้วก็จะถูกต้องขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ ความรู้สึกที่ยึดมั่นเป็นตัวตนมันก็คงจะไม่ค่อยมี มันก็จะลดลงไปโดยอัตโนมัติ เพราะฉะนั้น เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านจึงเน้นเป้าหมายของการสอนอบรมว่า จะต้องพยายามกำจัดความรู้สึกเป็นตัวกูให้ลดลง เพราะมันเป็นต้นเหตุของความเห็นแก่ตัว และความเห็นแก่ตัวนี่คือรากเหง้าของปัญหา ของวิกฤตการณ์ต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมบ้าน สังคมโรงเรียน สังคมที่ทำงาน หรือว่าสังคมในชนบท สังคมเมือง สังคมชาติ จนกระทั่งถึงสังคมโลก ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ ไม่มีผิดเลยที่จะพูดว่า เพราะความเห็นแก่ตัว ยิ่งความเห็นแก่ตัวไปอยู่ในคนที่แก่อี้ใหญ่มีอำนาจมากเพียงใด ปัญหาที่ก่อให้เกิดขึ้นหรือวิกฤตการณ์ที่ก่อให้เกิดขึ้น มันก็ขยายวงกว้าง ทำความพินาศ ทำความเดือดร้อน เบียดเบียนมนุษย์กว้างขวางมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น เพราะฉะนั้นเจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านจึงเน้นเป้าหมายของการสอนที่เรื่องตัวกู และในการที่จะทำให้คนมีความเข้าใจ ให้รู้จักถึงความเป็นมาของตัวกู ว่ามันมีจริงไหม มันเป็นอย่างนั้นจริงหรือเปล่า ท่านอาจารย์เน้นการสอนให้รู้จักเรื่องของตัวเอง ซึ่งดิฉันก็มีความรู้สึกว่าเป็นคำสอนที่พิเศษอีกเช่นกัน ทำไม่ถึงพิเศษ เพราะตั้งแต่ดิฉันเรียนโรงเรียนมา



จนกระทั่งถึงมหาวิทยาลัย จนกระทั่งตัวเองเป็นครูเขา ยังไม่เคยได้ยินใครสอน ตัวเองก็ไม่เคยพูดถึงเรื่องของชีวิตเพราะไม่รู้จัก

เรื่องของชีวิตที่ท่านอาจารย์เน้น ก็เพราะว่า **มันเป็นรากลึกแห่งของความ เป็นมนุษย์** ดิฉันใช้คำของดิฉันเองว่าเป็นรากเหง้าของความ เป็นมนุษย์ เพราะดิฉันมีความรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ อย่างเราได้ยินคำกล่าว กันบ่อยๆ ว่า รากเหง้าของคนมาจากวัฒนธรรม มาจากกรรมพันธุ์ มาจากชาติพันธุ์ มาจากอะไรต่ออะไรอีกตั้งเยอะแยะ เมื่อดิฉันมาได้ เรียนรู้เรื่องของชีวิต ดิฉันรู้สึกว่าจะไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม เป็นการศึกษา เป็นมรดกตกทอดมาแต่ไหน ไหน มันล้วนแล้วแต่เป็นเพียงส่วน หนึ่งของเรื่องของชีวิตที่เป็นรากเหง้าโดยตรงของมนุษย์เท่านั้นเอง เป็นแต่ เพียงส่วนหนึ่ง เรื่องชีวิตที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านเน้นให้รู้จัก ก็ คือว่า **ชีวิตนี้เป็นตัวธรรมชาติ** แล้วเคยลองนึกบ้างไหมคะว่า ชีวิตนี้ เป็นตัวธรรมชาติ ชีวิตประกอบด้วยกายด้วยใจ ทั้งกายใจรวมกันเป็น ชีวิตหนึ่ง แต่ชีวิตนี้แหละคือตัวธรรมชาติ มันไม่ใช่อะไรอื่น ตัวธรรมชาติ คือสภาวะธรรม สภาวะธรรมนี้มันมีความเป็นธรรมดา ธรรมดาอยู่อย่าง นี้ แต่เราไม่เคยศึกษา เราไม่เคยได้รับบอกว่าชีวิตนี้มาจากไหน ถ้ามี ใครถามว่าชีวิตนี้มาจากไหน ก็มาจากคุณพ่อคุณแม่ละสิ ก็ไม่ผิด แต่ถ้า ลองถามต่อไปว่า แล้วคุณพ่อคุณแม่แม่ละมาจากไหน ก็มาจากคุณปู่ คุณย่าคุณตาคุณยายไง ก็ไม่ผิดอีกเหมือนกัน แล้วย้อนถามไปอีก เรื่อยๆ แล้วคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณยายมาจากไหน ก็มาจากคุณทวด คุณเทียดไล่ไปจนถึงบรรพบุรุษ ย้อนไปเป็นหลายสิบปี เป็นร้อยปี เป็น พันปี แต่ที่ดิฉันลองมาแปลรายละเอียดของดิฉันเอง เมื่อเราลองมา นึกดูว่าสิ่งที่ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ จะเป็นมนุษย์ในสมัยไหนก็ตาม สมัย

ถ้า สมัยหิน สมัยสามพันปี สองพันปี ร้อยปี จนถึงปัจจุบัน เหมือน  
 อย่างของเมืองไทยเรา สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัย  
 รัตนโกสินทร์ จนปัจจุบันนี้ มีความแตกต่างอะไรบ้าง ในรูปลักษณะของ  
 ความเป็นคน มีอะไรแตกต่างกันบ้างไหม ภายนอกเราก็มีตั้งแต่ศีรษะ  
 เส้นผม ลงไปจรดเล็บเท้า ข้างนอกก็เหมือนกันหมด มีคอ มีมือ มี  
 หน้า ตา ปาก จมูก เหมือนกันทุกคนไม่ว่า จีน ไทย เขก ฝรั่งเศส เมื่อผ่า  
 ร่างกายนี้ ผ่าออกออกไปเหมือนอย่างที่เขาชันสูตรศพที่โรงพยาบาล เขา  
 ผ่าออกไปเป็นสองซีก มองดูข้างในแตกต่างกันบ้าง มีตับไตไส้  
 พุง กระเพาะ ลำไส้ หัวใจ ปอด ม้าม อะไรทั้งหลายเหล่านี้ล้วน  
 เหมือนกันทั้งนั้น ไม่มีอะไรแตกต่างกัน นี่คือชีวิต ชีวิตของทางกาย

ถ้าหากเราไม่ศึกษาเรื่องของชีวิต เราจะมองไม่เห็นว่าคุณภาพชีวิตนี้คือ  
 สภาวะธรรม มันเป็นตัวธรรมชาติ แล้วมันก็ทำงานตามเหตุปัจจัยของมัน  
 ตามกฎของธรรมชาติกฎที่ห้ปัจจัยตา เมื่อร่างกายนี้หรือชีวิตนี้เกิดมาจาก  
 เหตุปัจจัยที่แข็งแรง คือจากฝ่ายร่างกาย ฝ่ายสมองของผู้เป็นบิดามารดา  
 ที่แข็งแรง ชีวิตนั้นก็มีความสมบูรณ์ มีความแข็งแรงในตัว แล้วก็เมื่อได้รับ  
 การบริหารชีวิตอย่างถูกต้อง ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายก็ทำงานร่วมกัน  
 ได้อย่างเป็นสหกรณ์ ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ชีวิตนั้นก็แข็งแรง สุขภาพ  
 อานามัยดี มีความสุข ไม่มีปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ในทางจิตก็เช่นเดียว  
 กัน มันเป็นตัวธรรมชาติ เป็นสภาวะธรรม คือมันมีความเกิดดับในตัวของ  
 มัน แต่เราไม่เคยศึกษา เราไม่เคยใคร่ครวญ ก็เลยมองไม่เห็นว่าคุณภาพ  
 นี้มันเป็นตัวธรรมชาติ เราศึกษาตัวธรรมชาตินี้ให้ชัดเจน จะเห็นกฎ  
 ของธรรมชาติอยู่ในนี้ อยู่ในตัวธรรมชาตินี้เอง ร่างกายนี้เอง ชีวิตนี้เอง

กฎของธรรมชาติคืออะไร ก็คือกฎของอิทัปปัจจยตาที่มันมีเหตุ  
 ปัจจัยอย่างใด กระทำเหตุปัจจัยอย่างใด ผลเป็นอย่างไรนั้น แล้วก็มีการ

ของธรรมชาติที่แสดงถึงไตรลักษณ์ ลักษณะอันเป็นธรรมดาสาม  
 ประการ อนิจจัง ความไม่เที่ยง รู้กันทุกคนโดยสมองสติปัญญา ทุกขัง  
 ความทนอยู่ไม่ได้เพราะมันเปลี่ยนแปลง มันจึงน่าเกลียดอย่างนี้แหละ  
 มันจึงทนอยู่ไม่ได้ แล้วมันก็แสดงความเป็นอนัตตา ก็คือความไม่ใช่  
 ตัวไม่ใช่ตน ดูจากตัวตนรูปร่างนี้ มันเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ใช้ไหมคะ  
 ท่านที่นั่งอยู่ในที่นี้มีวัยต่าง ๆ กัน ล้วนผ่านวัยของการเปลี่ยนแปลงมา  
 ทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดที่ไม่ได้มีความเกิดดับอยู่ในชีวิตของท่าน ท่านมีความ  
 เกิดดับ เกิดดับ เปลี่ยนแปลงอยู่ในชีวิตทุกขณะ แสดงถึงความทน  
 อยู่ไม่ได้ และในขณะเดียวกัน มันก็ค่อย ๆ สำแดงความเป็นอนัตตา  
 คือความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนให้ยึดมั่นถือมั่นอย่างเหนียวแน่นได้เลยสัก  
 อย่างเดียว นี่เราจะเห็นกฎธรรมชาติที่มันทำงานอยู่ในชีวิตมนุษย์ มนุษย์  
 ทุกคนต้องมีความเป็นธรรมดาดังนั้นเหมือนกันหมด มิตรสหายในธรรม  
 ทุกท่านที่นั่งอยู่ที่นี้ ท่านผู้ใดจะกล้าปฏิเสธบ้าง เราปฏิเสธไม่ได้เพราะ  
 สิ่งนี้มันเป็นธรรมชาติ มันเป็นสังขาร เป็นความจริง เมื่อเจ้าประคุณ  
 ท่านอาจารย์ท่านเน้นให้ศึกษาเรื่องของชีวิต ซึ่งเป็นรากเหง้าของความเป็น  
 มนุษย์ ท่านชี้ให้เห็นว่า **นี่คือตัวธรรมชาติอย่างนี้ แล้วมันมีกฎธรรมชาติ**  
**ควบคุมอย่างนี้** เพราะฉะนั้นหน้าที่ของมนุษย์ที่ไม่ปรารถนาจะประสบ  
 ปัญหาหรือความทุกข์ ควรทำอย่างไร ก็ควรปฏิบัติตน หรือทำหน้าที่  
 ในชีวิตของตนให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ นั่นก็คือพัฒนาใจ  
 ฝึกอบรมใจให้เข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะคือหน้าที่** แล้วก็ปฏิบัติหน้าที่  
 นั้นให้ถูกต้อง เต็มตามความรู้ความสามารถ สติปัญญา ด้วยสติ  
 สมาธิอย่างไม่ประมาท เท่านั้นเอง ชีวิตก็จะปลอดภัย

นอกจากนี้ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านยังเน้นบอกให้รู้อีกว่า **ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา และพัฒนาได้** สำหรับดิฉันเกิดกำลังใจอีกเหมือนกัน แล้วก็นึกถึงเพื่อนทั้งหลายทั้งที่รู้จักและไม่รู้จัก เกิดความรู้สึกว่า ผู้ใดที่ได้เคยผ่านความล้มเหลวในชีวิตมาสักก็ครั้งแล้วก็ตาม จะล้มลุกคลุกคลานมาสักเท่าไรแล้วก็ตาม พอเรารู้ว่าชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา และพัฒนาได้ มันเกิดกำลังใจจะยืนขึ้น แก่ไขสิ่งทีผิดให้เป็นความถูกต้อง แล้วก็เดินต่อไปด้วยความอึดเอิบเอิบบานใจ ถ้าจะมีตัวอย่างให้เล่าสักนิดหนึ่ง ท่านก็คงทราบแล้วว่า เจ้าประคุณท่านอาจารย์ได้จัดให้มีการอบรมให้แก่ฝรั่งมาเป็นเวลาร่วมสิบปีแล้ว ที่เป็นรีทริต (Retreat) ของฝรั่ง มีทุกเดือนตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๑๐ แล้วเราก็อบรมมานับรุ่นไม่ถ้วน ครั้งหนึ่ง พออบรมเสร็จก็มีแหม่มคือผู้หญิงฝรั่งคนหนึ่ง พออบรมเสร็จแล้วเขาก็กลับ แต่ก่อนจะกลับ เขาเขียนเป็นโน้ตย่อ ๆ สั้น ๆ ถวายเจ้าประคุณท่านอาจารย์ เขาบอกว่าในชีวิตของเขานี้ เขาได้เคยผ่านพบสิ่งที่เรียกว่า ชั่วที่สุด เลวที่สุด ลำบากสาหัสสากรรจ์ที่สุด รวมความก็คือว่าอะไรที่ว่าเป็นความเลว ความชั่ว ความร้ายกาจ ความล้มเหลว ความสาหัสสากรรจ์ของชีวิต เขาผ่านมาหมดแล้วทั้งสิ้น แล้วเขาก็จบลงด้วยประโยคว่า แต่เขาได้มาพบสวรรค์ที่นี่ เขาใช้คำว่าพาราไดซ์ (Paradise) เขาได้มาพบสวรรค์ที่นี้เอง พออ่านเท่านั้น ความรู้สึกบอกตัวเองว่า นี่เป็นพยานให้เห็นเลยว่า ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ และพัฒนาได้จริง ๆ เพียงแต่ขอให้มีความตั้งใจในการที่จะพัฒนา มีความเมตตา สงสารตัวเอง ให้กำลังใจแก่ตัวเอง มันจะสามารถพัฒนาชีวิตของเราให้เดินต่อไปได้อย่างมนุษย์ แล้วก็ไม่ใช่มนุษย์ที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองเท่านั้น แต่จะเป็นมนุษย์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นอีกด้วย มันนำภูมิปัญญาในความเป็นมนุษย์สักแค่นี้

นอกจากเจ้าประคุณท่านอาจารย์จะเน้นให้ศึกษาเรื่องของชีวิต เพื่อรู้จักรากเหง้าของความเป็นมนุษย์ของเราแล้ว ซึ่งมันไม่ใช่ของง่าย เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็ได้นำธรรมะชั้นหัวใจในพระคาสนามาสอนมาบอก เพื่อให้เกิดกำลังในการที่จะทำลายความมัวสับสนยึดมั่นถือมั่นในตัวกู ซึ่งเราก็อธิ ฟังท่านสอนท่านบอกเราก็เห็นด้วย แต่ความที่เคยชิน ความที่รักตัวมากจนกระทั่งปล่อยไม่ได้ มันยากที่จะทำลาย เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็นำเอาธรรมะชั้นหัวใจมาอธิบายชี้แจง เพื่อที่จะให้เกิดกำลังใจ และให้เกิดความสามารถในการที่จะแก้ไขความยึดมั่นในตัวกูให้ลดลง เช่น ท่านนำเรื่องของอนัตตามาสอน ซึ่งท่านก็สอนเรื่องอนัตตา หรือพูดเรื่องอนัตตามาหลายสิบปี ท่านผู้ใดที่ได้อ่านประวัติที่กล่าวถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ก็คงจะจำได้ว่าได้มีกรกล่าวขวัญกันมากในสมัยนั้น บางท่านที่ยังหนุ่มสาวอยู่ก็คงจะยังไม่เกิดด้วยซ้ำไป เมื่อท่านอาจารย์ได้สอนเรื่องอนัตตานี้ กล่าวขวัญกันว่า ทำไมท่านถึงได้นำเรื่องอนัตตา ซึ่งเป็นธรรมะชั้นสูง มาสอน มาพูด พระเถระผู้ใหญ่บางองค์ก็กล่าวอย่างนั้น เพราะว่าเป็นเรื่องที่เกินความสามารถของคนที่จะเข้าใจได้ แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านไม่เห็นว่าจะยากเกินความสามารถที่จะเข้าใจได้ เมื่อท่านเห็นว่า ถ้าเราจะคิดกวาดล้างความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนแล้ว ต้องรู้เรื่องอนัตตา ถ้าไม่รู้เรื่องอนัตตา ไม่เข้าใจเรื่องอนัตตา ไม่ฝึกฝนอบรมใจให้ซึมซาบเข้าถึงเรื่องของอนัตตาแล้ว ไม่มีวันที่จะทำลายความยึดมั่นในอัตตาตัวตนออกไปได้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้นเจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านจึงสอนเรื่องของอนัตตา นำเรื่องของอนัตตามาพูดให้มองเห็นว่า แท้จริงแล้วมันไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนจริง ๆ มันเป็นแต่เพียงสิ่งที่เราสมมติเรียกว่าตัวตนเท่านั้นเอง แล้วท่านก็มีคำอธิบายที่เป็นเหตุผลนำฟังอีกมากมายหลายอย่าง

นอกจากนี้ก็มีเรื่องอิทัปปัจจยตา กฎแห่งเหตุและผล ดิฉันพูดอย่างนี้เพื่อให้เข้าใจง่าย ประกอบเหตุปัจจัยอย่างใด ผลเป็นอย่างนั้น หรือจะเรียกว่า กฎอิทัปปัจจยตาคือกฎแห่งกรรมอย่างพุทธศาสตร์ก็ได้ ถ้าจะพูดให้เข้าใจอย่างพุทธศาสตร์ คืออย่างใช้สติปัญญา อันที่จริงกฎแห่งกรรมก็คือ กฎแห่งการกระทำ แต่ที่เราส่วนมาก รวมทั้งดิฉันด้วย เมื่อก่อนนี้ พอเกิดอะไรขึ้นเราจะนึกว่าเป็นเรื่องของกรรม เรื่องของกรรมเวอร์แต่ปางก่อน แต่ถ้าจะมองย้อนไปถามว่า ปางก่อนนะปางไหน มองเห็นหรือเปล่า มันเป็นอย่างไร ก็ตอบไม่ได้ แต่พอยกให้เป็นเรื่องของกรรมเสียแล้ว มันเบาสบาย เบาสบายสำหรับคนอ่อนแอ เพราะว่ามันแก้ไขไม่ได้แล้วนี้ เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องทำอะไร งอมืองอเท้าต่อไป ถ้าไปนึกอย่างนี้ มันเป็นผลเสีย เป็นผลร้ายแก่การครองชีวิตถึงเพียงนี้ ทำให้กลายเป็นคนอ่อนแอ ไม่คิดช่วยตัวเอง

แต่กฎอิทัปปัจจยตาจะบอกให้เราเห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตนี้ มันมาจากเหตุปัจจัยที่เรากระทำมาแล้วทั้งสิ้น ประกอบเหตุปัจจัยอย่างไร ผลอย่างนั้น ง่ายๆ ประกอบเหตุปัจจัยด้วยการคิด คิดอะไร คิดกังวล คิดโลก คิดโกรธ คิดหลง คิดอยาก คิดยึด เท่านั้นแหละ ประกอบเหตุปัจจัยด้วยการคิดในเรื่องอย่างนี้เท่านั้น ผลคือจิตใจเป็นอย่างไร ร้อน ดึนรน ไม่มีเย็น เปลี่ยนความคิดเสียใหม่ คิดไม่เอา คิดให้ คิดทำหน้าที่ให้ถูกต้องที่สุด เสร็จ เสร็จไม่ต้องมีต่อ จบ พอล้มตาขึ้น ทำหน้าที่ต่อไปใหม่ที่ถูกต้องที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด เสร็จ เป็นอย่างไร จิตเป็นอย่างไร ผล เย็น เย็นสบาย เหมือนอย่างที่เรามองดูในสวนโมกข์ ดิฉันเคยมีความรู้สึก ว่า ในสวนโมกข์นี้ อะไรก็ยังไม่ก่อสร้างไม่เสร็จ ค้างๆ อยู่ ตั้งหลายอย่าง เช่นที่เรือเป็นต้น และได้เคยไปปรารภกับท่านอาจารย์ด้วยความอวดรู้ของเราว่า การก่อสร้างที่เรือนั้นยังทิ้งอยู่เมื่อไรจะทำต่อ เจ้า

ขอบคุณท่านอาจารย์ท่านก็บอกว่า เสร็จ เสร็จแล้ว ของท่านเสร็จทุกวัน พอเสร็จ เย็นค่ำเก็บใส่ลิ้นชัก ตอนเช้าทำต่อไปใหม่ นี่ถ้าประกอบเหตุปัจจัยอย่างนี้ ผลก็คือเย็น เย็นที่ข้างใน แม้ข้างนอกจะร้อนเพียงไร ข้างในก็เย็น นี่คือกฎอิทัปปัจจยา ซึ่งถ้าหันมาศึกษาใคร่ครวญ มันทำให้ตาสว่างขึ้นอีกมากเลย จากความมืดที่เคยยึดนั่นยึดนี้ มันเกิดรู้ว่า อ้อ ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยการกระทำของเราเองไม่ใช่อย่างอื่น ไม่ใช่ใครมาทำอะไรใครได้ ให้รักกันสุดหัวใจ ใจจะขาด ก็ทำอะไรให้กันไม่ได้ ต้องการผลอย่างไร ต้องประกอบเหตุปัจจัยด้วยตัวเองให้ถูกต้อง

แล้วดิฉันก็อยากจะเรียนมิตรสหายในธรรมทุกท่าน โปรดย้อนหลังใคร่ครวญดูชีวิตของท่านที่ผ่านมา แต่ละเรื่อง แต่ละเรื่องทั้งในทางลบ ทางบวก ดูว่าทำไมผลเป็นอย่างนั้น แล้วย้อนกลับไปดูเหตุ ตัวเราได้ทำเหตุปัจจัยอะไร ผลมันถึงได้นำขึ้นใจอย่างนี้ หรือเราทำเหตุปัจจัยอะไร ผลมันถึงนำเศร้าหมอง สูญเสียถึงเพียงนี้ เราจะเห็นกฎอิทัปปัจจยาดำเนินอยู่กับชีวิต มันเล่นอยู่ในชีวิตของเราตลอดเวลา ดิฉันใช้คำว่าเล่น ก็คือว่าเราจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตนี้ก็คืออิทธิพลของอิทัปปัจจยา ซึ่งอิทธิพลนี้ไม่ได้เกิดจากใครอื่น แต่เกิดจากการกระทำของชีวิตนั่นเอง เจ้าขอบคุณท่านอาจารย์ก็จะนำอิทัปปัจจยามาชี้ให้เห็นบ่อย ๆ ถ้าเห็นอิทัปปัจจยามากเพียงใด ก็เห็นว่าชีวิตนั้นสำคัญอยู่ที่การกระทำ คนเราที่โกรธกันหรือรักกัน เพราะอะไร ที่ตรงไหน ก็ตรงการกระทำ วันนีัพุดดีทำดี ชอบ ถูกใจ พอรุ่งขึ้นเปลี่ยนท่าทีใหม่ เปลี่ยนวาจาใหม่ ไม่น่าฟัง การที่รักที่ชอบ มันก็เปลี่ยนไป เห็นไหมคะ คน ๆ เดียว นั่นแหละ แต่เราไปมุ่งเอาว่าเป็นคนก็เพราะความเคยชินที่ยึดมั่นในความเป็นตัวตน แต่ความเป็นจริงแล้วมันอยู่ที่การกระทำ ถ้าเราเห็นอย่างนี้ เห็นว่าการกระทำนี้แหละคือสิ่งที่

สำคัญที่สุดของชีวิต กระทบเหตุปัจจัยไว้อย่างใด ผลย่อมเป็นไปตามนั้น แล้วเราก็จะค่อยๆ เห็นความเป็นตัวตนนั้นมีความสำคัญน้อยลงๆ แล้วก็จะจางคลายในความยึดมั่นถือมั่น นี่เป็นการทำลายหรือละลายความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตนโดยอัตโนมัติไปในตัวที่ละน้อย

นอกจากนี้ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านได้นำเรื่องของปัจฉิสมุขปาบาทมาสอนอีก ปฏิจจสมุขปาบาทก็คือธรรมะที่องค์พระสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงค้นพบในคืนที่ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงค้นพบได้อย่างชัดเจน คือหลังจากพระองค์ได้ทรงใคร่ครวญมาตลอด เชื่อว่าใน ๖ พรรษาที่ทรงประทับอยู่ในบ้านั้น ทรงใคร่ครวญมาเรื่อย แล้วก็มาสรุปเด็ดขาดในคืนตรัสรู้ว่าอะไรอาศัยอะไรแล้วความทุกข์เกิด อะไรอาศัยอะไรแล้วความทุกข์ดับ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือปัจฉิสมุขปาบาทสอนให้รู้ถึงเรื่องของความทุกข์ ความทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร และความทุกข์ดับไปได้อย่างไร เพราะสิ่งนี้เป็นหัวใจของคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ก็คือเรื่องของความทุกข์ ไม่เคยทรงสอนเรื่องอื่นเลย แม้จะมีธรรมะเป็นแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ แต่ละธรรมขันธ์นั้นก็ล้วนแล้วแต่ส่งเสริมในการเข้าใจในการรู้ ในการที่จะชัดเจนเรื่องความทุกข์ให้สิ้นไปให้ยิ่งขึ้นทั้งสิ้น และปัจฉิสมุขปาบาทนี้แหละเป็นธรรมะที่ท่านได้ทรงค้นพบแล้วว่า อะไรอาศัยอะไรความทุกข์เกิด อะไรอาศัยอะไรความทุกข์ดับ ซึ่งก็เป็นทีกล่าวโจษกันไปอีกว่า ทำไมถึงเอาธรรมะที่สูงลิกล้าอย่างนั้นมาสอน ใครจะเข้าใจได้ ไม่มีใครเข้าใจได้ แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็ยืนยันว่า เราต้องพูดถึงเรื่องนี้ ถ้าเราไม่พูดถึงเรื่องนี้ตราบใด ตราบนั้นเรื่องของความทุกข์ก็จะไม่เป็นที่แจ่มแจ้ง



จะยังคงคลุมเครือกันอยู่นั่นเอง จะไม่เห็นว่สาเหตุของความทุกข์นั้นมาจากไหน มันดำเนินต่อกันมาเป็นลูกโซ่อย่างไร ผลจึงเป็นทุกข์ นอกจากนั้นก็ยิ่งให้เห็นอีกว่า จะต้องประกอบเหตุปัจจัยอย่างไรแก่กันและกัน เป็นลูกโซ่ แล้วผลจึงสิ้นทุกข์ ฉะนั้นปฏิจจนสมุปบาทจึงเป็นธรรมชาติที่หัวใจที่จะชี้ให้ผู้ศึกษาและฝึกอบรมได้มองเห็นได้ว่า แท้จริงแล้วชีวิตนี้เป็นเพียงกระแสของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป กระทำเหตุปัจจัยอย่างนี้ ผลเกิดขึ้น มันเกิดต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ตลอดเวลา แล้วชีวิตนี้ก็ดำเนินไปจนถึงที่สุด คือเมื่อหยุดหายใจ ซึ่งจะหยุดหายใจในอาการทางลบหรือทางบวกก็สุดแต่เหตุปัจจัยที่ได้กระทำต่อเนื่องกันมานั่นเอง

นอกจากนี้แล้ว นอกจากการที่ท่านได้นำเอาเรื่องของธรรมะชั้นสูงต่าง ๆ มาพูดเพื่อให้มองเห็นความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนที่แท้จริง ท่านก็นำเรื่องของสัมมัตตะ ๑๐ มาพูดให้เห็นให้ชัดอีกด้วย เพื่อจะได้มีความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แล้วก็เพื่อที่จะดูว่าที่ได้ฟังไป ได้รับการอบรมไป ถูกต้องหรือไม่ ยังไม่ต้องเชื่อ ให้ศึกษาหลักกาลามสูตรเสียก่อน ตามที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานแก่ชาวกาลามะ เพื่อจะตัดสินว่าสิ่งที่ได้รู้ได้ยินมานั้น อันไหนจะใช้ได้ถูกต้องเป็นประโยชน์ ท่านอาจารย์จึงแนะนำเรื่องกาลามสูตรให้บรรดาผู้ที่สนใจทั้งหลายได้รู้จักนำมาใช้ เพื่อวินิจฉัยในการที่จะฝึกปฏิบัติของตนเอง

นอกจากนี้ ที่สำคัญยิ่ง ท่านพยายามค้นหาถ้อยคำที่ชวนให้เกิดความใคร่ครวญเพื่อละลายอัตตา ความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนของตนเองทีละน้อย ๆ ที่ดิฉันได้ฟังและได้อ่านและรู้สึกถูกใจตนเองมาก ก็อยากจะขออ่านสุ่มิตรสหายในธรรมเพื่อลองฟังดูนะคะ

ท่านบอกว่า

**เปลื้องตนจนไม่มีใครที่เปลื้องตน**

เปลื้องตนจนไม่มีใครที่เปลื้องตน

อันแรก ท่านเริ่มต้นด้วยการเปลื้องตน เปลื้องก็เหมือนอย่างเราเปลื้องเสื้อผ้า เปลื้องทาบที่คอนหนัก เอาลงวางข้างล่าง นั่นก็คือการเปลื้อง แล้วก็เปลื้องตนก็คือการเปลื้องความรู้สึกเป็นตัวกูของกู ตั้งแต่อะไร ๆ ก็ไม่ได้ คือถูกนิดก็ไม่ได้ ถูกหน้อยก็ไม่ได้ จะรู้สึกว่าเขามาลบเหลี่ยมเรา ลบศักดิ์ศรีเรา เปลื้องไปเรื่อย ๆ เปลื้องไปที่ละหน้อย ๆ หรือถ้าจะอุปมาเป็นรูปธรรม เหมือนอย่างเช่น ดินฉันได้เคยสังเกตบางท่านก็มาวัด ที่แรกมาก็ร่ำร่ายมาเขียว คำว่าร่ำร่ายนี้หมายความว่า แต่งเนื้อ แต่งตัวอย่างสวยงาม เคยอยู่ในสังคมสมาคมแต่งอย่างไร ก็ร่ำร่ายมาเป็นชุดอย่างงดงาม แล้วต่อมาก็เปลี่ยนจากความร่ำร่ายนั้นมาเป็นความเรียบซึ้น เป็นกระโปรง เป็นเสื้อผ้าธรรมดา แล้วต่อมาก็เปลี่ยนจากกระโปรงเสื้อผ้าธรรมดาค่อย ๆ เป็นผ้าซิ่นเสื้อผ้าธรรมดา จากผ้าซิ่นเสื้อผ้าธรรมดา ก็ลดลงมาเหลือดำขาว จากรองเท้าส้นสูง ก็เป็นรองเท้าส้นเตี้ย เป็นรองเท้าแตะ จนผลที่สุดก็เดินเท้าเปล่าได้ อย่างนี้เป็นต้น นี่ก็คือการแสดงถึงความเปลื้อง เปลื้องความรู้สึกเป็นตัวตนที่อุปมาเป็นรูปธรรมออกไปทีละหน้อย ๆ ให้เกิดความเบาสบาย เปลื้องความรู้สึกเป็นตัวตนที่มันมีอยู่ในใจ ใต้นั้นก็ไม่ได้ ใต้นี้ก็ไม่ได้ ยอมไม่ได้ ค่อย ๆ ยอม ค่อย ๆ เปลี่ยน ค่อย ๆ ละไปเรื่อย ๆ ทีละเล็กทีละหน้อย จนผลที่สุด ไม่มีอะไรจะเปลื้อง มันก็เหลือการกระทำตามหน้าที่ ในใจมันบอกเลย แล้วรู้สึกว่าจะไม่มีอะไรเหลือที่จะเปลื้องอีกแล้ว เพราะเปลื้องไปจนเกลี้ยง นี่เท่ากับท่านแนะว่า เปลื้องไปเถิด ทีละเล็กทีละหน้อยโดยไม่ต้องหวัง แล้ววันหนึ่งมันคงจะถึงวันที่ไม่มีใครที่เปลื้องตน

หรือท่านใช้อีกประโยคหนึ่งว่า **ฟังตนเองไม่มีใครที่ต้องฟังตนหรือฟังใคร** อย่างที่บางคนจะบอกว่า ฉันฟังตัวฉันเอง ฉันไม่ได้ฟังใคร ก็ดีการฟังตัวเองได้นี้ก็ดี แสดงถึงความเข้มแข็ง การช่วยตัวเอง ไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น ก็ดี แต่ในการฟังตนเองที่พูดนั้น มันมีความรู้สึกเป็นอัตโนมัติตัวตนอยู่ในนั้นด้วย ฉันฟังตัวฉันเอง ฉันไม่ได้ฟังคนอื่น มันยังมีตัวที่ให้ฟัง ก็เอาเถิด ฟังไป แล้วไอ้ฟังตัวเองนี้ ทำตัวนี้ให้มันดี ให้มันถูกต้อง ฟังไป จนกระทั่งวันหนึ่งค่อย ๆ คลายไป ละลายไป มันมีแต่การกระทำตามกฎอิทัปปัจจยตา ก็ทำไป ตามความหมายที่ว่า “ธรรมะคือหน้าที่”

หรืออีกประโยคหนึ่ง ท่านบอกว่า **หาตนไป จนพบว่าไม่มีอะไรที่ต้องหา** นี่พวกฝรั่งชอบมาก คำว่าชอบมากก็คือหมายความว่า เขาชอบหาตัวตนของเขาเหลือเกิน อย่างที่เขามาเข้ารีตที่นี่ จะมีการสัมภาษณ์ ก่อนที่จะเข้าอบรมว่ามาทำไม คำตอบหลากหลาย แต่คำตอบหนึ่งที่มีมากที่สุดก็ถือว่า มาหาตัวฉัน ต้องการที่จะมาหาตัวฉัน I want to find myself เขาจะบอกอย่างนี้ ต้องการจะมาหาตัวฉัน หรือบางคนบอกว่า ฉันต้องการจะรู้จักตัวฉัน แต่แล้วผลที่สุด มันก็ไม่มีตัวที่จะให้รู้จัก ส่วนมากสมัยก่อนโน้น คือหลายปีมาแล้วนี่ พอร์รีตจบ พวกฝรั่งก็จะอยู่ต่อ เพราะมีความคุ้นเคยสนิทสนมกันราวกับเป็นญาติอะไรทำนองนั้น ก็มีคนหนึ่ง พอจบจากรีต เขาก็มาหาบอกว่าจะมาลา ก็ถามว่าจะลาไปไหน เขาบอกว่าจะกลับบ้าน ก็ถามว่าทำไมกลับเร็วนักละ ไม่อยู่ต่อก่อนหรือ เขาบอกว่า ก็เขาจะมาหาตัวเขาเอง คือจะมาค้นหา the self และบัดนี้เขาก็รู้แล้วว่ามัน not self มันไม่มีตัวไม่มีตน ก็กลับบ้านซะที เพราะว่าพบแล้วมันไม่มีตัวไม่มีตน ฟังแล้วก็ขำระคะ เพราะการที่จะรู้ว่าไม่มีตัวมีตนในทันทีจากการอบรม ๑๐ วันนี่ เป็นไปไม่ได้

แต่อย่างน้อยที่สุด เขาก็ได้ความรู้ มีความรู้ติดสมองเขาไปว่า แท้จริงแล้วมันหาเป็นตัวตนไม่ มันมีแต่สิ่งสมมติที่เรียกกันว่า "ตัวตน" เท่านั้นเอง แล้วถ้าเขายอมรับเอาการฝึกอบรมที่เขาได้ไปตลอดเวลา ๑๐ วันนี้ไปฝึกปฏิบัติต่อ ก็เชื่อว่าผลที่สุดเขาก็จะรู้จริง ๆ ว่า มันไม่มีอะไรจริง ๆ ที่จะต้องหา

หรืออีกอย่างหนึ่งท่านกับบอกว่า **รักตนสงวนตนจนไม่มีตนที่ต้องรัก** มีตัวตนอยู่แล้วก็รักมันหน่อยนะ อย่าทรมานทรมานมันมากเกินไป อย่าทำอะไรสุดโต่งจนกระทั่งมันลำบาก แล้วก็อย่าเอาตัวตนนี้ไปละอะละอะเสีย รักตนมันหน่อย ใช้มันให้ถูกต้องให้มันเกิดประโยชน์ทั้งทางกายทางใจ ก็รักไปสิ รักไป ในขณะที่เดียวกันก็ฝึกการทำหน้าที่เพื่อความถูกต้องไป จนวันหนึ่งก็จะรู้สึกที่ไม่เห็นมีตัวตนอะไรที่จะต้องรัก ทำหน้าที่ไปเถอะ ทำหน้าที่ไปให้ถูกต้อง แล้วผลที่สุดก็จะเหลือแต่การกระทำที่ถูกต้องเท่านั้นเอง

นี่ก็เป็นคำพูดที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านพยายามแนะ เพื่อละลายความยึดมั่นในอัตตา เปลื้องตนจนไม่มีใครต้องเปลื้อง ฟังตนจนไม่มีใครต้องฟัง หาดตนจนไม่มีอะไรจะหา รักตนจนไม่มีตนที่จะต้องรัก แล้วมันก็จะเหลือแต่การกระทำ แล้วชีวิตที่เคยหนักก็จะค่อยเบา นี่ก็เป็นจุดหมายในการสอนที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ได้ตั้งใจเอาไว้ แล้วท่านก็พยายามที่จะใช้ศิลปะของการสอน เพื่อที่จะให้นำไปสู่เป้าหมายนี้ ให้ได้ผลตรงตามที่ท่านได้ตั้งใจไว้

นอกจากนี้ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็ยังได้ **เตรียมอุปกรณ์การสอน** ในฐานะของครู ท่านรู้ว่าครูจะสอนแต่ปากอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องมียุทธวิธีการสอนด้วย เพราะฉะนั้นเจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่าน

จึงได้สร้างสวนโมกข์นี้ขึ้นมา สวนโมกขพลาราม เพื่อจะให้เป็นอารามที่เป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น ท่านสร้างสวนโมกข์ขึ้นมาโดยท่านบอกว่าเป็นมหรสพทางวิญญาณ นั่นก็คือ เพื่อเป็นสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลินทางสติปัญญา คือเกิดความสนุกในการที่จะฝึกฝนอบรมสติปัญญาในทางธรรมให้แหลมคม ให้ลึกซึ้ง ให้ละเอียด ให้ประณีตยิ่งขึ้น ๆ ท่านจึงสร้างสวนโมกข์นี้อย่างมีความผสมกลมกลืนกันอย่างลงตัวทีเดียว ต้องเรียกว่าอย่างลงตัว ถ้าหากว่าผู้ใดมีความปรารถนาจะเดินป่าสวนโมกข์ จะเดินป่าเพื่อความชุ่มชื่นกาย ก็จะได้รับความเย็นเบาสบายกาย ถ้าท่านผู้ใดต้องการจะเดินป่าสวนโมกข์เพื่อความวิเวก เพื่อสมาธิภาวนา ก็จะได้รับประโยชน์ตามประสงค์อีกเช่นเดียวกัน คือจะมีความชุ่มชื่นใจเกิดขึ้นข้างใน

นอกจากนี้ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ ก็ยังสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่จะ เป็นมหรสพทางวิญญาณ ที่จะลับสติปัญญายิ่งขึ้น เช่นสระนาฬิกา สระนาฬิกานี้ต้องเรียกว่า ท่านได้นำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านเข้ามาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ชัดเจน ส่งเสริมกำลังในการปฏิบัติธรรม เดี่ยวนี้มีการพูดถึงภูมิปัญญาชาวบ้านกันมาก เราก็จะเห็นได้ว่าเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ท่านได้ริเริ่มใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านมาหลายสิบปีแล้ว ตัวอย่างจากเรื่องของ สระนาฬิกา ที่มาจากคำกล่อมเด็กของชาวบ้านทางใต้ ทางไชยา แล้ว ก็เมืองในแถบทางใต้ด้วย

มะพร้าวนาฬิกา

ต้นเดียวโนเนกกลางทะเลซี้ฝั่ง

ฝนตกไม่ต้องพำร้องไม่ถึง

กลางทะเลซี้ฝั่ง ถึงได้แต่ผู้พันบุญ

จุดสำคัญอยู่ที่พันนุญ トラบใดที่ยังไม่พันนุญ ก็จะต้องติด  
 ซ้ายติดขวา ติดบาบข้าง ติดนุญข้าง คือยึดบาบข้าง ยึดนุญข้าง トラบ  
 ใดที่ยังยึดบาบยึดนุญ จะไม่มีวันที่เป็นผู้พันนุญ คืออยู่เหนือสิ่งคู่ จิตใจ  
 ที่อยู่เหนือสิ่งคู่เป็นจิตที่เป็นอิสระ ถ้าหากท่านจะลองนึกดู ก็จะเห็น  
 ได้ว่าสิ่งที่พันนาการจิตของเรา ก็คือความยึดมั่นในสิ่งคู่ เต๋ยวดี เต๋ยว  
 ชั่ว เต๋ยวชอบเต๋ยวช้ง เต๋ยวรักเต๋ยวช้ง เต๋ยวเอาเต๋ยวไม่เอา เต๋ยวได้  
 เต๋ยวเสีย เต๋ยวก่าไรเต๋ยวขาดทุน สรุปรก็คือเต๋ยวลบ เต๋ยวบวก จิตของ  
 เราตีซ้ายตีขวา ตีซ้ายตีขวายู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นสรรณาภิเกราณี  
 จะบอกให้รู้ว่า ถ้าต้องการให้จิตเป็นอิสระเย็นผ่องใส ต้องอยู่เหนือสิ่ง  
 คู่ เหนือการยึดมั่นในสิ่งคู่ นี่ก็เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่ชี้ไปถึง  
 ธรรมะสูงสุด คือคำว่านิพพานที่แปลว่าเย็น นิพพานคือเย็น จิตใดที่  
 เป็นจิตพันนุญพันบาบ เหนือสิ่งคู่ จิตนั้นย่อมอยู่กับความเย็น มีความ  
 เย็นอยู่เป็นนิจ เพียงแต่ว่าเราเคยเย็นเป็นบางแวบไซ้ไหมคะ แวบนี้เย็น  
 ประเดี้ยวอีกแวบหนึ่งร้อน แต่ถ้าเราพยายามลิ้มรส สัมผัส แล้วก็  
 รักษาความเย็นที่เกิดขึ้นเอาไว้ให้ได้มากขึ้นเรื่อย ๆ นิพพานน้อย ๆ ก็  
 จะค่อยยึดยาว และสักวันหนึ่ง โดยไม่หวัง อาจจะเป็นนิพพานถาวรโดย  
 ไม่รู้ตัว หรือโรงมหรสพทางวิญญาณนี่ก็เป็นอุปกรณ์การสอนที่เจ้าประคุณ  
 ท่านอาจารย์ได้สร้างไว้ให้ เพื่อกระตุ้นให้เรียนรู้ ให้ใคร่ครวญจน  
 ประจักษ์ด้วยใจของตนเอง แล้วก็ยังมีอีกมากที่เป็นอุปกรณ์การสอน  
 ในสวนโมกข์ ซึ่งมีตรสหายในทางธรรม ก็สามารถที่จะค้นคว้าได้เอง  
 ในระหว่างสองสามวันที่ท่านยังอยู่ที่นี้

ที่นี้ก็อยากจะขออนุญาตพูดต่อไปในฐานะศิษย์ว่า **มีความ  
 ประทับใจในความเป็นครู** ของเจ้าประคุณท่านอาจารย์อย่างไรบ้าง ก็

มีหลายอย่างนะคะ แต่ก็ขอสรุปย่อ ๆ แต่เพียงบางข้อเท่าที่มีเวลา นั่นก็คือ**คุณสมบัติของความเป็นครูผู้ประเสริฐ**ที่หาได้ยากอย่างยิ่ง คือความกล้าหาญของอาจ ที่กล้าสอนกล้าอบรมในสิ่งที่ท่านได้ประจักษ์แล้วว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ใครจะไม่สอนใครจะไม่พูด ช่างเขา แต่ถ้าท่านเห็นว่าสิ่งนี้ถูกต้อง ต้องนำมาพูด นำมาบอกกัน ตามที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้แล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจะนำมาพูด นำมาสอน กล้าอบรม เหมือนอย่างการล้ออายุ วันนี้เป็นวันเกิดของท่าน แทนที่จะเป็นวันเกิดแล้วก็คอยนั่งรับของขวัญ เจ้าประคุณท่านอาจารย์กลับเรียกวันนี้ว่า เป็น วันล้ออายุ อายุที่ใคร ๆ เกรงกลัวกันนัก กลัวจะหมดอายุ กลัวอายุจะสั้น จะต้องมีการต่ออายุ มีการสะเดาะเคราะห์ มีอะไรต่ออะไรต่าง ๆ นานา เจ้าประคุณท่านอาจารย์กลับเอามาล้อ แล้วก็นอกจากล้อ ก็เลิกอายุไปซะเลย ซึ่งท่านทั้งหลายก็ได้ฟังแล้วจากธรรมบรรยายของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ในวันนี้ แล้วก็ยิ่งจะได้ฟังต่อไปว่า ล้ออายุ เลิกอายุเพื่ออะไร เราก็จะเห็นว่านี่ท่านต้องการจะแสดงให้เห็นว่า トラบใดที่ยังยึดมั่นในอายุ นั่นคือยังแสดงถึงความเป็นตัวเป็นตน ความยึดมั่นในการเป็นตัวเป็นตน แล้วก็เมื่อมีความเป็นตัวเป็นตนในเรื่องอายุ อะไรตามมา สิ่งก็ตามมาก็คือเกิดความกลัวประหวั่นพรันใจ ชีวิตนี้มีความรู้สึกไม่ปลอดภัยตามมาที่เดียว แล้วนอกจากนั้น ท่านก็คงอยากจะทำให้เห็นถึงการที่มีพิธีตรองในวันที่เกี่ยวกับอายุ การจัดของขวัญ ที่อาจเป็นการสُرุ่ยสُر่ายความสูญเปล่าโดยเปล่าประโยชน์ นอกจากเสียเงินเสียเวลา แล้วก็เสียอะไรต่ออะไรอีกมากมายหลายอย่าง เพราะฉะนั้นในวันเกิดของท่านอาจารย์ ท่านจึงจัดของขวัญให้แก่ตัวท่านเองด้วยการอดอาหาร แต่แสดงธรรมเพื่อเป็นธรรมทาน ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่การล้ออายุเช่นนี้เป็นสิ่งที่จะทำได้ไม่ง่าย

นัก นอกจากผู้ที่มีกำลังใจที่แข็งแกร่ง จึงจะสามารถผิวนกระแสโลก โดยไม่กังวลกับความรู้สึกหรือความคิดของคนที่อยู่ในกระแสโลกว่าจะคิดอย่างไร แต่จะกระทำในสิ่งที่เกิดประโยชน์และถูกต้อง

หรืออย่างที่ท่านกล่าวสอนว่า **ธรรมะคือหน้าที่** แล้วท่านก็ต่อว่า **ที่ใดไม่มีการทำหน้าที่ ที่นั่นไม่มีธรรมะ** แม้แต่ในโบสถ์ ที่ถือว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของวัด แต่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ ท่านกล่าวพูดอย่างอาจหาญว่า ในโบสถ์นั้นแหละ ถ้าไม่มีการทำหน้าที่ ให้ถูกต้อง ก็ไม่มีธรรมะอีกเหมือนกัน หน้าที่ถูกต้อง ก็เชื่อว่าท่านหมายถึง คำสอนที่ถูกต้อง ที่จะสอนให้ผู้ฟังหรือสอนให้ชาวพุทธ รู้จักเลิกละความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวเป็นตนนั้นเอง รู้จักเป็นคนยอมได้ เป็นคนให้ได้ เป็นคนเห็นแก่ผู้อื่นมากกว่าที่จะเห็นแก่ตัว เพื่อจะยังสันติสุขให้เกิดขึ้นในใจของตนเอง แล้วก็สันติภาพเกิดขึ้นแก่ส่วนรวม หรือ **พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้า** นี่ก็เป็นอาการก่อความกระเทือนกระเทบใจคนทั้งหลายเป็นจำนวนไม่น้อยเลย นั่นก็เพราะท่านเห็นว่า การนับถือพระพุทธรูป ที่นับวันจะเอนเอียงไปในทางยึดมั่นว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งอ่อนวอนบวงสรวง แล้วก็เลยลืมเห็นพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเรียกว่าบังแก่นธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจึงเตือนสติให้รู้ หรือ **ฉีกพระไตรปิฎก** อย่างที่ท่านทั้งหลายได้ฟัง หรือ **ทิ้งข้าวทั้งต้อปรีดิ์ทิ้งนั้น** ฟังแล้วก็สะดุ้ง เพราะคำว่าอ้อปรีดิ์นี้ เราเอามาใช้กันเป็นคำคำ ถือเป็นคำหยาบ แต่ความเป็นจริงไม่ได้มีความหมายที่หยาบคาย เป็นคำที่พูดกันมา คนโบราณเขาพูดกันมา เพราะคำว่าอ้อปรีดิ์ก็มาจากคำว่าอ้อปรียะ ปรียะแปลว่าที่รักน่ารัก เราเติม อ เข้าไป อปรียะมันก็ไม่น่ารัก เพราะฉะนั้น การที่จะยึดติดก็ไม่น่ารัก เพราะมันทำให้เป็นทุกข์ ยึดข้าว ก็ไม่น่ารัก เพราะมันทุกข์



เพราะมันยึดอยู่ในสิ่งคู่ ท่านจึงต้องการจะเตือนให้รู้ การเป็นทาสยึดสิ่งคู่ มันจะทำให้เราไม่เป็นสุข จะมีแต่ความทุกข์เดือดร้อนทั้งสิ้น นี่ท่านก็สอนอย่างองอาจกล้าหาญ ที่เราไม่ค่อยจะพบครูบาอาจารย์ ที่มีความองอาจกล้าหาญที่จะกล้าสอนอย่างชนิดที่ถ้าเดี๋ยวนี้ก็ใช้คำว่าฝ่ากระแสหรือฝ่าทางตัน ไม่ยอมที่จะรีรอ เพื่อประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์

นอกจากนี้ **ท่านมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมและความเจริญของสังคม** ความทุกข์ยากลำบากของสังคม สันติภาพของสังคม เจ้าประคุณท่านอาจารย์รับมาว่าเป็นภาระที่ทางศาสนาจะต้องช่วย จะอยู่เฉยๆ ไม่ได้ แล้วท่านก็รู้ว่าช่วยได้ ถ้าเราช่วยกันจริงๆ จะเห็นความรับผิดชอบต่อความเสื่อมเสียหรือความทุกข์ยาก หรือสันติภาพของสังคมของท่านอาจารย์นั้น เราจะเห็นได้จากคำประกาศต่าง ๆ ของท่าน และตามมาด้วยคำสอนที่มีรายละเอียด เช่น **ศีลธรรมต้องกลับมา มิฉะนั้นโลกาจะวินาศ** นี้เราได้ยินมานานแล้ว หลายสิบปีอีกเหมือนกัน ตั้งแต่ดิฉันยังไม่รู้จักธรรมะ ไม่สนใจธรรมะ แล้วก็มีความรู้สึกว่า ท่านจะตะโกนทำโมนะ ในใจนี่กอย่างนั้น ศีลธรรมยังไม่เห็นเป็นไรเลย เมื่อสัก ๓๐-๔๐ ปีมาแล้ว แต่มาบัดนี้ก็ได้มองเห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่เห็นการณ์ไกลเพียงใด ในขณะนั้นเริ่มแล้ว สังคมเริ่มเพี้ยนแล้ว ท่านรีบตะโกนบอกกล่าวเอาไว้ล่วงหน้า แต่ไม่มีใครสำนึกและสังวร จึงไม่มีการปรับเปลี่ยนปรับปรุงพัฒนา ที่จะให้จิตรับศีลธรรมเข้ามาอยู่ในใจแทนวัตถุ มันจึงยิ่งเกิดวิกฤตการณ์ และเลวร้ายสาหัสอย่างที่เราเห็นในปัจจุบันนี้ หรือ **ศีลธรรมของยุวชนคือสันติภาพของโลก** ที่เขียนอยู่ หลายท่านก็อาจจะทราบแล้วว่า นี่เป็นคำพูดและเป็นความต้องการของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ยามที่วาระสุดท้ายของ

ท่านใกล้เข้ามาเต็มที่แล้ว พระภิกษุเถระท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า เจ้าประคุณท่านอาจารย์นิมนต์ท่านไปพบในวันที่ ๒๓ แล้วก็บอกว่าให้เขียนป้ายให้หน่อย เขียนให้ตัวสวย ๆ ว่า ศีลธรรมของยุวชนคือสันติภาพของโลก เพราะท่านมีความรู้สึกเป็นห่วงกับเรื่องของเยาวชน คือเรื่องของคนหนุ่มคนสาวนี้ อยากจะให้ได้ใกล้ธรรมะเพราะจะเป็นกำลังของชาติต่อไปข้างหน้า ท่านอยากจะเขียนสัก ๔ เรื่อง คือหมายความว่าในเรื่องเกี่ยวกับยุวชนนี้ เขียนสัก ๔ เรื่อง แต่ตอนนั้นท่านนึกได้เรื่องเดียว นึกคำพูดได้อย่างเดียว ก็คือว่า ศีลธรรมของยุวชนคือสันติภาพของโลก เรียกไปวันที่ ๒๓ ให้เขียน แล้วพระภิกษุท่านนั้นก็กลับไปเขียน พอวันที่ ๒๔ ก็นำไปถวายให้ท่านดู เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็สั่งให้ไปติดใคร ๆ ได้เห็น แล้ววันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๖ ก็เป็นวันที่ท่านอาพาธ หลังจากนั้นท่านก็มรณภาพไป นี่ก็แสดงให้เห็นว่า ท่านมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเสื่อมของสังคม ต่อความทุกข์ยากลำบาก ต่อวิกฤตการณ์ หรือสิ่งใดที่จะทำลายสันติภาพของสังคม อยู่ในใจของท่านตลอดเวลา แม้แต่ในยามอาพาธที่ใกล้ถึงที่สุด ก็ยังคิดถึงเรื่องสวัสดิภาพของสังคมและของเพื่อนมนุษย์อยู่โดยตลอด

นอกจากนี้ ร้อยกรองของท่านที่ชื่ออุทิศนา ท่านผู้ใดจะจับใจหรือไม่เพียงใด ดิฉันไม่ทราบ สำหรับดิฉันเอง จับใจเหลือเกิน

ลอยธรรมะมาลัยลงสู่โลกอันเบียดบีบ

แผ่ธรรมรังสีตามพระพุทธทรงประสงค์

มันหมายจะเสริมศาสน์สถาปนโลกให้อยู่ยง

ปลอดภัยพินาศคงเป็นโลกสุขสถาพร

ร้อยกรองบทนี้เหมือนลั่นกลองรบ ให้เกิดพลังที่จะทำสงคราม  
สู้ศึกศัตรูอย่างอาจหาญ อย่างยอมตายถวายชีวิต ศัตรูที่มนุษย์จะ

ต้องต่อสู้เอาชนะชนะให้จงได้ก็คือความทุกข์ ที่มีเหตุปัจจัยมาจากการตกเป็นทาสของกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง จนจิตใจถูกย้อมให้มัวเมาอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว มุ่งแต่จะย้ายเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เจ้าประคุณท่านอาจารย์จึงประกาศก้อง และดำเนินการ “ลอยกรรมะมาลัย” อย่างแกร่งกล้าในทันที เพื่อขจัดเสียซึ่งภยันตรายที่จะนำความพินาศมาสู่มนุษย์และสังคม

นี่คืองานที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ทำอยู่ตลอดเวลา คือลอยกรรมะมาลัยสู่เพื่อนมนุษย์ เพื่อให้ช่วยกันรับกรรมะเอาไว้ในใจ และจะได้ช่วยกันสร้างสรรค์โอบอุ้มประดับประดาสังคมให้ได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน กรรมะเท่านั้นที่จะช่วยให้สังคมนี้อยู่เย็นเป็นสุขได้ เจ้าประคุณท่านอาจารย์ได้ถือว่าเป็นหน้าที่ ที่จะต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในความเสื่อมและความเจริญของสังคม ซึ่งนี่เป็นหน้าที่ของครู ไม่เฉพาะครูในทางธรรม แต่เป็นหน้าที่ของครูในทางโลกทุกท่านด้วย

นอกจากนี้เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็มีการประพุดติปฏิบัติไปในทางที่จะสถาปนา หรือยกสถานะทางวิญญาณของคนในโลกตลอดเวลา ซึ่งวิธีที่ท่านพูดนี้ก็พูดในลักษณะที่เหมือนกับเขียนผงออกจากตา หรือว่าขีดสนิมออกจากใจตลอดเวลา สังเกตได้จากการเทศน์การแสดงธรรมของท่าน นอกจากนี้ท่านมีความกล้าหาญ และกล้าหยุดความไม่ถูกต้องอย่างไม่เกรงใจ ไม่ว่าจะเบ็นบุคคลหรือจะเป็นส่วนรวมท่านไม่เกรงใจ ท่านกล้าที่จะหยุด สมมติว่ามีคนที่มีลักษณะกิริยาที่ไม่เหมาะสม เช่น เสพสุราแล้วก็เซซังมา มาถึงก็บอกว่า ผมขอถามปัญหากรรมะหน่อย ท่านอาจารย์ท่านก็จะบอกว่าคุณไม่มีสิทธิที่จะถาม ท่านจะพูดตรง ๆ ชัด ๆ หรืออย่างตัวดิฉันเอง จำได้ว่า คราวหนึ่งเมื่อเคยปฏิบัติสมาธิใหม่ ๆ สมัยแรก ๆ พอเริ่มฝึกได้ไม่กี่อาทิตย์ เกิดรู้สึกจิตรวม ตอนนั้นไป

ฝึกปฏิบัติที่วัดป่าแห่งหนึ่ง ที่เป็นป่าจริง ๆ เลย ก็มีความกลัวมาก กลัวความมืด กลัวสิ่งเวดล่อม ก็ท่องคำภาวนา จนกระทั่งจิตนี้เกิดรวบรวมสมาธิในตอนดึก สักตีสองตีสาม จิตรวมนิ่ง เราก็รู้สึกว่าการจิตสงบ ในขณะที่จิตสงบนั้น มันเกิดความกล้าหาญ มันเกิดความอาจหาญขึ้นมาในใจ แล้วมีความรู้สึกเหมือนกับว่า ไม่ว่าจะมองไปทางซ้าย มองไปทางขวา มองไปทางตรง ก็มีแสงสว่างออกไปจากตัวเราหมดทุกหนทุกแห่ง แล้วก็มีความรู้สึกขึ้นมาในขณะนั้นว่าตัวเรานี้มีอะไรพิเศษกว่าคนอื่นเขานะ แล้วก็มีความพูดเกิดขึ้นมาในขณะนั้นว่า นี่คือจักรวาล แต่ความรู้สึกเป็นสมาธิแน่นแฉ่งอย่างนั้นมันไม่อยู่นาน ประเดี๋ยวมันก็หายไป แต่ว่าความภูมิใจ ความยึดมั่นว่าเรานี้เก่งนะ เรามีอะไรพิเศษกว่าคนอื่น พอปฏิบัติไม่เท่าไรสมาธิก็แน่นแฉ่งอยู่ ก็เอาไปพูดคุยมาหลายปี พอใครเขาพูดถึงสมาธิ ก็จะคุยกับเขาว่าฉันก็ได้สมาธิอย่างนี้เหมือนกัน จนกระทั่งมีคำพูดว่า นี่คือจักรวาล แล้ววันหนึ่งก็มาคุยให้ท่านอาจารย์ฟัง เล่าให้ท่านฟังถึงว่า ทำสมาธิได้ดีอย่างนั้นอย่างนั้น แต่เผอิญไม่รู้ว่าจะใช้กำลังของสมาธิขณะนั้นให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติต่อไปได้อย่างไร เพราะยังไม่มีความรู้พอ พอพูดถึงว่าขณะนั้นมีคำพูดออกมาว่า นี่คือจักรวาล ท่านอาจารย์ก็ถามเสียงเข้ม ๆ ว่าจักรวาลอะไร พอท่านถามจักรวาลอะไรเท่านั้น หยุดคิดฉันได้เลย หยุดคิดหนึ่งเลย ความรู้สึกที่ภาคภูมิใจว่าเรานี้พิเศษกว่าคนอื่นนะ เห็นอะไรทำอะไร มีแสงสว่างเกิดขึ้น แล้วก็ตอนนั้นคือในระยะนั้นท่านอาจารย์กำลังสอนเรื่องความว่าง ท่านแสดงธรรมเรื่องความว่าง เรื่องของสูญญตา ฉันก็มีสติตอบท่านว่า จักรวาลของความว่าง ท่านฟังแล้วก็เฉย ท่านไม่พูด ถ้าหากว่าท่านอาจารย์ไม่พูด ก็หมายความว่าคำตอบนั้นไม่ผิด แต่ถ้าหากว่าคำตอบนั้นผิด ท่านก็จะแก้ทันที นี่เป็นวิธีเท่าที่ได้สังเกต

แต่เสียงตอนที่ดิฉันตอบนี้เล็กน้อย ต่างจากเสียงที่อวดว่า นี่คือจักรวาลอย่างตรงกันข้าม แล้วก็ เป็นความจริง ตั้งแต่บัดนั้นมา ดิฉันไม่ติดใจกับสมานี้อีกเลย ไม่มีความรู้สึกว่ามีเศษวิโสอะไรอีกเลย เห็นได้ว่ามันเป็นธรรมดา มันเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ในขณะที่นั้นเราได้ประกอบการปฏิบัติสมาธิอย่างเต็มที่ มันก็เกิดตามเหตุตามปัจจัย เท่านั้นเอง นี่คือการกล้าที่ท่านอาจารย์หยุดความไม่ถูกต้อง เพื่อให้บุคคลผู้นั้นเกิดความสำนึก แล้วก็จะได้กระทำการที่ถูกต้องต่อไป

นอกจากนี้ ก็มีความประทับใจในกิจวัตรและอัธยาศัยของเจ้าประคุณท่านอาจารย์อีกมากหลาย แต่เมื่อดูเวลาแล้วก็รู้สึก ว่าเราไม่มีเวลาพอที่จะพูดละเอียดหรือทั้งหมดที่อยากจะกล่าวถึง ดิฉันจึงจะขอพูดเพียงในบางอย่าง ส่วนที่ขาดไปและไม่ได้นำมากล่าวนั้น ก็ขอความกรุณาท่านมิตรสหายในธรรมทุกท่านได้โปรดเพิ่มเติมเองตามความรู้สึก และประสบการณ์ที่ท่านได้ประสบมา

เจ้าประคุณท่านอาจารย์มีความเรียบง่ายอย่างน่าประทับใจ เป็นที่สุด ทั้งในการอยู่ การฉัน การทำงาน การดำเนินชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ชัดในการทำงานของท่าน โดยเฉพาะงานหนังสือที่ท่านได้มีผลงานอย่างมหาดศาลดังที่ปรากฏอยู่ในศาลาธรรมโฆษณ์ ใครเลยจะนึกว่า งานที่มีคุณค่าอย่างหาประมาณมิได้นี้ เกิดจากการที่ท่านอาจารย์นั่งเขียนบนเก้าอี้ของท่านเองบ้าง หรือที่โต๊ะตามแต่จะหาได้บ้าง ซึ่งการทำงานในลักษณะนี้ย่อมชี้ชัดว่า ในขณะที่ทำงานนั้น ท่านอาจารย์ทำงานอย่าง "อนัตตา" ทุกเวลานาทีของท่านมีคุณค่าอย่างยิ่ง ท่านจึงไม่มีเวลาที่จะปล่อยให้เสียเปล่าเพื่ออะไรทั้งนั้น นอกจากการทำงานเพื่อประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์

นอกจากนี้ ท่านอาจารย์ยังเป็นตัวอย่างให้ศิษย์ได้รับข้อคิดไว้ประทับใจอีกว่า “ความเรียบง่าย” กับ “ความมั่งง่าย” นั้น **เป็นคนละเรื่องกัน และมันไปด้วยกันไม่ได้** “ความเรียบง่าย” แสดงถึงคุณลักษณะของความมีคุณภาพแห่งชีวิต แต่ “ความมั่งง่าย” เป็นทุกลักษณะ คือ ลักษณะชั่วของความเห็นแก่ตัว

ถ้าหากเรื่องใดหรือกิจใดเป็นสิ่งที่เกี่ยวเฉพาะท่านโดยตรงแล้ว เจ้าประคุณท่านอาจารย์จะเป็นผู้ที่ “อะไรก็ได้” ไม่เรียกร้อง ไม่ต้องการอะไรเป็นพิเศษ แต่ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลอื่น ท่านอาจารย์จะต้องจัดอย่างถูกต้อง ให้เหมาะสมแก่กาลเทศะบุคคล เพื่อเป็นตัวอย่างในเรื่องการทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องนั้นอย่างมีหลักการของชีวิตว่า “ธรรมะคือหน้าที่”

ความถูกต้องที่เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่เพื่อนมนุษย์แก่สังคม เป็นสิ่งที่เจ้าประคุณท่านอาจารย์ได้ประพฤติปฏิบัติตลอดชีวิตของท่าน เพื่อช่วยสร้างสรรค์คุณภาพของชีวิตให้เกิดขึ้นแก่สังคมและเพื่อนมนุษย์

ดิฉันก็อยากจะขออนุญาตพูดต่อไปโดยสรุป เพื่อจะได้จับตามเวลาตามที่กำหนดเอาไว้ ถ้าจะสรุป “เจ้าประคุณท่านอาจารย์พุทธทาส ในฐานะครู” จะสรุปโดยย่อได้อย่างไร ดิฉันก็อยากจะสรุปว่า **ท่านเป็นครูผู้ให้ตลอดเวลาจนนาทีสุดท้าย** นาทีสุดท้ายของชีวิต ท่านก็ให้มาโดยตลอด ตลอดเวลาที่ท่านนั่งอยู่ที่ม้าหินหน้ากุฏิของท่าน มองดูเหมือนท่านนั่งเฉย ๆ แต่ความจริงไม่ใช่ ท่านใช้เวลาใคร่ครวญคิดอยู่โดยตลอด คิดเรื่องอะไร คิดว่าจะหาคำพูดอะไรนะ มาอธิบาย มาแจกแจงมาชี้แจง เรื่องของธรรมะให้แจ่มแจ้ง ให้เป็นที่เข้าใจ เป็นที่ประทับใจแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อจะได้เข้าถึงธรรมะ จะได้ศรัทธาในการปฏิบัติ จะได้มีชีวิตที่สว่าง จะได้มีชีวิตที่เป็นสุขเยือกเย็นผ่องใสต่อไป นี่ไม่ใช่ดิฉัน

อาจหาญไปพูดสรุปเอาเองอย่างนี้ แต่หลังจากที่ได้เคยฟังท่านบรรยาย ได้เคยเรียนถามสนทนา ก็สรุปได้ว่า ท่านไม่ได้นั่งเฉย ๆ เพราะเหตุนี้ก็ย้อนมาเป็นคำอธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า ทำไมท่านเจ้าประคุณท่านอาจารย์จึงไม่ค่อยตอบคำถามอะไรที่ท่านรู้สึกว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับธรรมะโดยตรง ก็เพราะว่าท่านต้องการจะสงวนเวลาเอาไว้ เพื่อใคร่ครวญคิดหาศิลปะ วิธีการ คำพูดเพื่อจะสอนธรรมะให้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นนั่นเอง

นอกจากนี้ก็จะเห็นได้ว่า จากการอาพาธของท่านจนมรณภาพ จนกระทั่งการเผาศพที่ท่านได้สั่งเอาไว้ ล้วนแล้วแต่แสดงถึงการเป็นผู้ให้ ให้คำสอน ให้ตัวอย่าง แสดงถึงความเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ คือครูพุทธทาส ตลอดกาลตลอดชาติของท่าน และแม้ท่านจะล่วงลับไปแล้ว นี่คือการยังอยู่ ความไม่ตายของคุณครูพุทธทาส แล้วท่านยังทิ้งแบบของความ เป็นพุทธทาสที่ถูกต้อง ให้เราทั้งหลายปฏิบัติตาม ดำเนินรอยตาม บอกให้รู้ว่าทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเป็นพุทธทาสและควรจะเป็น และควรจะต้อง เป็นให้ได้ด้วย ในฐานะที่เราเรียกตัวเราเองว่าเป็นพุทธศาสนิกชน ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า

เคยมีกลุ่มคนมาที่นี้ แล้วก็เฝ้าอุทธรณ์ท่านอาจารย์บอกให้ดิฉันพา เที้ยวชมสวนโมกข์ พอพาเที้ยวชมสวนโมกข์เสร็จ ก็มีท่านหนึ่งในกลุ่ม นั้นมาแอบกระซิบถามดิฉันว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสมีปาฏิหาริย์ทางไหน ดิฉันเองไม่เคยนึกถึงท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะผู้มีปาฏิหาริย์เลย ไม่เคยนึกเลย แต่ก็น่าแปลก พอได้ยินคำถามอย่างนั้น ดิฉันตอบได้ทันทีโดยไม่ต้องหยุดคิดเลย บอกว่า ท่านมีปาฏิหาริย์ทางที่นี้และ เดี่ยวนี้ แล้วดิฉันก็ยิ้มเฉย ๆ ไม่ได้อธิบาย ท่านผู้นั้นก็ไม่ถามต่อ ไม่ถามต่อเพราะเข้าใจ หรือเพราะเห็นดิฉันนี้เพี้ยนไปแล้วก็ไม่ทราบ หรือ

เพราะอะไรก็ไม่ทราบ แต่ไม่ถามต่อ เชื่อว่าท่านผู้นั้นคงไม่เคยได้ยิน “หลวงพ่อกี่นี่” หลวงพ่อเตี้ยวนี่” เป็นแน่ แต่ดิฉันก็บอกว่า ท่านมี ปาฏิหาริย์ทางที่นี้และเตี้ยวนี่ ก็เพราะว่าในบรรดาปาฏิหาริย์นั้น ทุก ท่านก็ทราบแล้วว่า ปาฏิหาริย์ที่สำคัญก็คืออนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ไม่ใช่อิทธิปาฏิหาริย์ที่แสดงฤทธิ์เดช หรืออาเทศนาปาฏิหาริย์ที่ทนายคนโน้นทนายคนนี้ ว่าเป็นอะไร ใจคิดอะไร แต่ปาฏิหาริย์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสรรเสริญก็คือ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คือการสอนธรรมะ การอธิบาย ธรรมะ การนำธรรมะที่ถูกต้อง ที่เป็นแก่น เป็นหัวใจ มาสอนมา บอก และในคำสอนของเจ้าประคุณท่านอาจารย์ ท่านก็บอกเสมอว่า ต้อง ปฏิบัติที่นี้ เตี้ยวนี่ ต้องทำที่นี้ เตี้ยวนี่ แล้วจะเห็นผลเตี้ยวนี่ นิพพาน ที่นี้ เตี้ยวนี่ ถ้าทำเหตุปัจจัยให้ถูกต้องเตี้ยวนี่ ผลก็คือ เย็นเตี้ยว นี้ หยุดคิด หยุดกังวลเท่านั้น เย็นทันทีเตี้ยวนี่ ถ้าคิดไปกังวลไป ก็ร้อน อยู่นั่นเอง ที่นี้และเตี้ยวนี่ คืออยู่กับปัจจุบันขณะ อดีตผ่านไปแล้ว แก่ไม่ได้ กลับคืนไม่ได้ ทั้งลบทั้งบวก เสียเวลากับมันทำไม อนาคต ยังไม่มาถึง ไปกังวลกับมันทำไม อนาคตมาจากไหน อนาคตก็มาจาก ปัจจุบัน ปัจจุบันนี้กำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคตอยู่ทุกขณะ เพราะฉะนั้น ช่วงระยะเวลาทั้งสามช่วงนี้ ที่สำคัญคือปัจจุบัน ทำไม่ได้อยู่กับปัจจุบัน ที่นี้ และเตี้ยวนี่ ทำที่นี้และเตี้ยวนี่ให้ถูกต้องที่สุดเตี้ยวนี่ ทำให้ถูกต้องที่นี้ และก็เตี้ยวนี่ ก็จะปรากฏผลเกิดขึ้นที่ใจเองในปัจจุบันขณะนี้ แล้วจะ ไปกังวลอะไรกับอนาคต ไม่ต้องกังวลเลย เมื่อทำปัจจุบันนี้ให้ถูกต้อง ที่สุด ฉะนั้นดิฉันจึงตอบว่า ปาฏิหาริย์ของท่านอาจารย์ คือที่นี้และ เตี้ยวนี่ ซึ่งดิฉันเชื่อว่า เราผู้เป็นศิษย์ สามารถที่จะรับปาฏิหาริย์นี้มาแสดง แก่ตัวเอง แล้วก็อาจจะแสดงแก่เพื่อน ๆ ต่อไปได้อีกด้วย



ที่นี้ก็จะสรุปว่าแล้ววิญญาณของดิฉันล่ะ คือสติปัญญาของดิฉัน  
 ที่ดิฉันพูดเอาไว้ตอนต้น ว่ามาอย่างคนโง่ คนอวดฉลาด คนไม่ได้เรื่อง  
 ไม่ได้ราว แต่ก็ยังทงตัวว่าฉลาด เพราะถือว่ามีความรู้ ความเก่ง ความ  
 วิเศษ ความดี ความสำเร็จของโลกตามค่านิยมของสังคม ว่านี่คือสิ่ง  
 ที่ชีวิตต้องการ และบัดนี้เป็นอย่างไร วิญญาณของดิฉันได้รับการ  
 พัฒนาขึ้นบ้างไหม ยกขึ้นบ้างหรือยังก็ต้องตอบว่าได้รับการยกขึ้น แต่  
 ยังไม่ถึงที่สุด เพราะดิฉันยังปฏิบัติยังไม่ถึงที่สุด ยังอยู่แค่กลางทาง  
 สิ่งแรกก็คือ ได้เกิดความสำนึกว่า ชีวิตนี้ต้องการการศึกษา ๒ อย่าง นี้  
 เป็นสิ่งสำคัญมากมนุษยเราละเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานศึกษา  
 ได้ละเลยสิ่งสำคัญนี้ เราต้องการสิ่งนี้ เพราะฉะนั้น เราก็ต้องการ  
 ว่า การศึกษาทางโลกที่เราเรียกว่า วิชา ที่เรียนกันอยู่ในทางโลกนั้นดีแล้ว  
 ควรจะมีต่อไป เพราะว่ามันจะได้ช่วยให้ร่างกายของเรา ชีวิตของ  
 เรา มีหนทางทำมาหากิน ตั้งหลักฐานแก่ชีวิตของตนได้ นั้นอย่าง  
 หนึ่ง แต่ทว่า ถ้าเราจะมีแต่วิชาความรู้ในทางโลก โดยขาดการศึกษา  
 ข้างใน คือการศึกษาเรื่องด้านใน โดยเรียนรู้สิ่งที่เป็นสัจธรรม ดังที่  
 เราพูดกันมาแล้ว ซึ่งเรียกว่า **วิชา** ถ้าเราขาดสิ่งนี้ ชีวิตของเราจะขาด  
 คุณภาพ มันจะเอียงกระเท่เร่ไปตามน้ำหนักรถของกิเลส มันจะไม่  
 สามารถนำธรรมะเข้ามาสู่ใจได้ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงมองเห็นว่าสำคัญ  
 มาก ดังนั้น ชีวิตนี้ต้องการการศึกษา ๒ อย่าง เจ้าประคุณท่านอาจารย์  
 ท่านจึงติลงไปอย่างรุนแรงว่า ทุกวันนี้เรามีการศึกษาหมาทางด้วน น่า  
 จะกระทบใจบรรดาผู้บริหารการศึกษา หรือผู้รับผิดชอบ ในการศึกษา  
 ทั้งหลายให้ได้สำนึก ตราบใดที่การศึกษายังเป็นแบบหมาทางด้วน เพราะ  
 ขาดธรรมะหรือจริยธรรมเป็นรากฐานของการศึกษาแล้ว การศึกษานั้น  
 จะไม่สมบูรณ์ และคนเราก็จะเป็นคนครึ่ง ๆ กลาง ๆ เพราะจะเป็นคน

ที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว เบียดเบียนผู้อื่น ไม่สามารถที่จะเป็นผู้ให้แก่กันและกันได้ เพราะฉะนั้นสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดิฉันได้เกิดความสำนึกเหลือเกินว่า การศึกษานั้นสำคัญ ชีวิตต้องการการศึกษา ๒ อย่าง เพราะฉะนั้นผู้ใดที่ได้สำนึกแล้วว่า การศึกษา ๒ อย่างจำเป็นและต้องการ ก็ขอได้โปรดเพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น

นอกจากจะรู้ว่า การศึกษาที่ชีวิตต้องการมี ๒ อย่างแล้ว ดิฉันก็มีความรู้ขึ้นมากกว่า ชีวิตนี้คืออะไร เมื่อก่อนไม่รู้ รู้แต่ว่า เกิดมาแล้วก็อยู่ไป กินไป นอนไป ทำงานไป รู้เพียงแค่นั้นจริง ๆ แต่เดี๋ยวนี้รู้แล้วว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตนี้เกิดมาทำไม แล้วก็เกิดมาเพื่ออะไร ไม่ใช่เพียงเพื่อกิน เพื่อนอน เพื่อหาเงิน เพื่อทำตัวให้เป็นที่รักของคนนั้น คนนี้ หรือเพื่อเกียรติยศ ชื่อเสียง สิ่งเหล่านั้นเป็นผลพลอยได้ เดี่ยวนี้ดิฉันรู้สึกว่ามันเป็นเพียงสิ่งพลอยได้ แต่สิ่งที่ชีวิตต้องการจริง ๆ นั้นนะ คือชีวิตที่เย็นและเป็นประโยชน์ ที่จะนำความสุขสงบเย็นนี้ให้เกิดขึ้นภายใน นี่คือนี่สิ่งที่ชีวิตต้องการ

นอกจากนี้ สิ่งที่มีค่าสูงสุดในชีวิตคืออะไร ก็ได้รู้จัก รู้จักว่า สิ่งที่มีค่าสูงสุดในชีวิตนี้คือการสามารถมีชีวิตที่เย็นและเป็นประโยชน์ จึงจะคุ้มแก่การเกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วก็รู้ว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สามารถจะหาได้ ทำให้เกิดขึ้นได้ในชีวิตนี้ ถ้าประกอบเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง แต่ทั้งนี้ ดิฉันก็ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายปลายทางแต่อย่างใด ยังอยู่ในระหว่างทาง ยังอยู่กลางทาง แต่มีความมั่นใจในหนทางที่กำลังเดินว่า ไม่หลงทาง

นอกจากนี้เจ้าประคุณท่านอาจารย์ก็ได้ให้กำลังทั้งสติสมาธิอย่างที่ท่านเน้นเรื่องการฝึกอานาปานสติ มีทั้งการอบรมอานาปานสติ

แก่คนไทยและคนต่างประเทศ แล้วท่านก็ให้ปัญญา ทั้ง ๓ อย่างนี้ คือ สติ สมาธิ ปัญญา เมื่อรวมกันเข้าย่อมจะนำสันติสุขมาสู่ตน แล้วก็นำ สันติภาพมาสู่สังคม และเพื่อนมนุษย์อย่างแน่นอน

ดิฉันจึงเชื่อว่า เราทั้งหลายทุกคนที่นั่งอยู่ในที่นี้ก็ดี และไม่ได้อยู่ ณ ที่นี้ก็ดี เรามีสิทธิที่จะเจริญรอยตาม ดำเนินตามเจ้าประคุณท่าน อาจารย์ ในการเป็นพุทธทาสแห่งตนเอง เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งพระ พุทธศาสนา ซึ่งพระธรรมอันเป็นยอดของความเคารพบูชาของเจ้าประ กุณท่านอาจารย์ ที่ท่านได้อุทิศแล้วซึ่งชีวิตทั้งหมดของท่าน เพื่อรักษา และเทิดทูนพระธรรม เพื่อเป็นแสงสว่าง เป็นที่พึ่งอันถาวรแก่สังคม และแก่เพื่อนมนุษย์

ขอขอบพระคุณและธรรมสวัสดีแต่ทุกท่านค่ะ

# วิดิทัศน์ : สัจธรรมบทสุดท้าย

เมื่อพุทธทาสกลับสู่ธรรมชาติ



วิดิทัศน์ม้วนละ 420 บาท  
รายได้สมทบเข้ากองทุน 60 ปี  
สวนโมกข์และมูลนิธิโกมลคีมทอง  
รับประกันคุณภาพของเทปทุกม้วน

เทปบันทึกภาพบันทึกธรรม จากงานฉาปนกิจศพท่านอาจารย์พุทธทาสมหาเถระ มีความยาว 70 นาที จัดทำอย่างประณีตภายใต้การอำนวยความสะดวกของมูลนิธิโกมลคีมทองดำเนินการผลิตโดยบริษัท สเปคตรัมมีเดีย จำกัด เขียนบทเรื่องโดยคุณประชา หุตานวัตร (ผู้สัมภาษณ์จัดทำหนังสือเล่าไว้เมื่อวัยสนธยา) และคุณอรศรี งามวิทยาพงศ์ (บรรณาธิการหนังสืออนุทินภาพ 60 ปี สวนโมกข์ : ประทีปธรรมแห่งสยาม) บรรเลงเพลงขลุ่ยประกอบโดย อ.ธนีสร์ ศรีกลิ่นดี และอ่านบทกวีประกอบโดยคุณเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นอกจากนี้ได้บันทึกภาพช่วงलयอังกคาร ณ จุดสำคัญ 3 แห่ง ตามที่ระบุไว้ในพินัยกรรมด้วย รวมทั้งได้สัมภาษณ์ความเห็นพระอาจารย์โพธิ์ จันทสโร, อุภาสิกาคุณรัษฎวน อินทรกำแหง และอ.ประเวศ วะสี ไว้ด้วย จึงนับเป็นเทปบันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญม้วนหนึ่ง และมุ่งให้ผู้ชมเกิดการเรียนรู้จากการเฝ้าท่านอาจารย์

# สมุดภาพช่วงสุดท้าย แห่งชีวิตของพุทธทาสภิกขุ



อรศรี งามวิทย์พงศ์ บรรณาธิการ

ปกแข็ง เย็บกี่ ขนาด 8 หนัวยก

กระดาษอาร์ตด้าน 128 แกรม

4 สี ทั้งเล่ม หนา 92 หน้า

ราคาปก 220 บาท

ทั่วไป 198 บาท สมาชิก 176 บาท

เนื้อหาสำคัญของสมุดภาพ แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ ช่วงเตรียมตัวตายอย่างมีสติ ปัจฉิมอาพาธและมรณภาพ และประกาศธรรมด้วยงานศพแบบพุทธทาส ซึ่งดำเนินเรื่องโดยภาพถ่ายกว่า 150 ภาพ พร้อมบทความ บทสัมภาษณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ รวมถึงคัดคำพูดธรรมของท่านอาจารย์นำมาประกอบภาพเป็นช่วง ๆ ด้วย

# เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา

## อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส

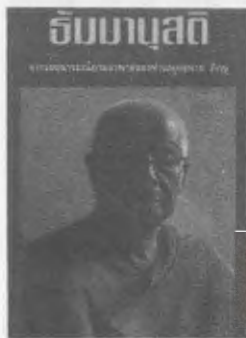


พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ 2 ปกแข็ง เย็บกึ่ง  
พระประชา ปสนุณธมฺโม สัมภาษณ์  
หนา 736 หน้า ราคา 300 บาท  
ทั่วไป 270 บาทสมาชิก 240 บาท

เล่าไว้เมื่อวัยสนธยาถือได้ว่าเป็นอัตชีวประวัติของท่านพุทธทาสภิกขุเพียงเล่มเดียวในบรรดาคณะที่สมบูรณ์ที่สุด เป็นหนังสือสำคัญที่จะช่วยให้รู้จักท่านอาจารย์พุทธทาสชนิดที่อยากจะรู้ได้จากข้อเขียนของท่าน นับเป็นตัวอย่างของการสัมภาษณ์เชิงชีวประวัติอย่างลึกซึ้ง และถือเป็นหนังสือประวัติศาสตร์อีกเล่มหนึ่ง

# ธัมมานุสดี

จากเจตนารมณียามอาพาธของท่านพุทธทาสภิกขุ



หนังสือหนา 80 หนา

ราคาปก 30 บาท

ทั่วไป 27 บาท

สมาชิก 24 บาท

จากที่ท่านอาจารย์พุทธทาสได้แสดงเจตนารมณที่ชัดเจนในการรักษาอาการอาพาธของท่านว่าต้องการการรักษาแบบธรรมชาติและไม่เจตนาให้จุดรังสังขารของท่านด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นได้ดั่งบทเรียนแห่งการเจ็บป่วยที่มีคุณค่ายิ่งนัก เพื่อเป็นธัมมานุสดีสำหรับศาสนิกชนชาวไทยในการเรียนรู้เป็นอย่างดี

# การพัฒนาสังคม ตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ



พุทธทาสภิกขุ เขียน  
หนังสือหนา 124 หน้า

ราคาปก 32 บาท

ทั่วไป 29 บาท สมาชิก 26 บาท

“ถ้าเราจะเอาแนวทางพุทธศาสนามาพัฒนาสังคม ประการแรก คงจะต้องพิจารณาประเด็นว่า ระหว่างการพัฒนาบุคคลที่พึงปรารถนา กับการพัฒนาสังคมที่พึงประสงค์นั้น อะไรเป็นตัวกำหนดอะไรกันแน่ ในความเข้าใจของผมนั้น พุทธศาสนาถือว่า อิสรภาพส่วนบุคคลหรือปัจเจกบุคคลที่บรรลุถึงความหลุดพ้นที่ถูกต้อง บรรลุถึงศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวกำหนดสังคมที่พึงปรารถนา” จากบทนำ โดยเสน่ห์ จามริก



# พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ



พุทธศาสนิกชน เขียน  
หนังสือหนา 43 หน้า  
ราคาปก 20 บาท  
ทั่วไป 16 บาท สมาชิก 10 บาท

ท่านพุทธศาสนิกชนได้ชี้ให้เห็นถึงต้นเหตุของปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อมว่า เกิดจากความรู้อย่างไม่ถูกต้องต่อธรรมชาติ และไม่อาจรักษาภาวะปกติของธรรมชาติภายในไว้ได้ จนต้องทำลายสภาวะปกติของธรรมชาติภายนอกด้วยเราจึงต้องกลับมาหาแนวศิวทยาในทางกายทางจิต และทางวิญญูญาณกันใหม่ โดยอาศัยแนวทางแห่งศาสนธรรมและปรัมาณธรรม ที่บรรพบุรุษเคยดำเนินมา

# คนหนุ่มสาวกับอุดมคติเพื่อสังคม



พุทธทาสภิกขุ

หนังสือหนา 37 หน้า

ราคาปก 20 บาท

ทั่วไป 18 บาท สมาชิก 16 บาท

เพื่อรำลึกถึง ครูโกมล คิมทอง ในวาระครบรอบ 20 ปี แห่งการจากไป เป็นธรรมกถาอันล้ำค่าของพระเดชพระคุณพระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) ซึ่งเป็นคำบรรยายที่เป็นประโยชน์มาก จึงจัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสติและทิฏฐานุคติสำหรับคนหนุ่มสาว ช่วยชี้ให้คนหนุ่มสาวเห็นตัวเองและเตือนตัวเอง ในหลาย ๆ ด้าน เพื่อสันติภาพและความร่มเย็นเป็นสุขของโลก



บทที่ ๕

**ดิ**ฉันอยากสรุปว่า ท่านเป็นครูผู้ให้ตลอดเวลาจนนาทีสุดท้าย นาทีสุดท้ายของชีวิตท่านก็ให้มาโดยตลอด ตลอดเวลาที่ท่านนั่งอยู่ที่ม้าหินหน้ากุฏิของท่าน มองดูเหมือนท่านนั่งเฉยๆ แต่ความจริงไม่ใช่ ท่านใช้เวลาใคร่ครวญคิด อยู่โดยตลอด คิดเรื่องอะไร คิดว่าจะหาคำพูดอะไรนะมาอธิบาย มาแจกแจงเรื่องธรรมะให้แจ่มแจ้ง ให้เป็นที่เข้าใจ เป็นที่ประทับใจแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อจะได้เข้าถึงธรรมะ จะได้ศรัทธาในการปฏิบัติ จะได้มีชีวิตที่เป็นสุข เยือกเย็นผ่องใสต่อไป

รัญจวน อินทรกำแหง



มูลนิธิโฆมสตีฆของ

ISBN 974-7092-08-5